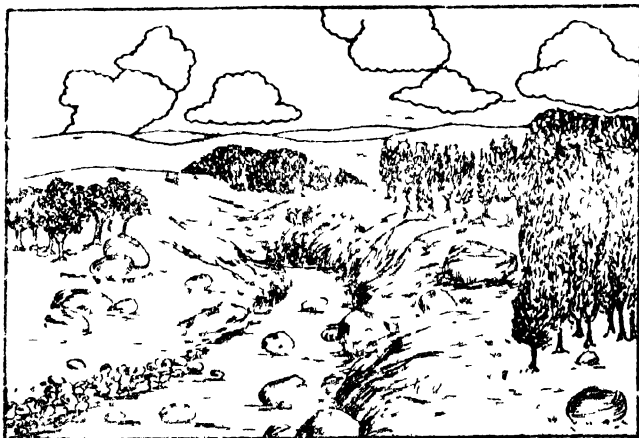
KA SYNRAP—I

KHYLLIE PAT PARARI

Ia La Ka Khaï Pateng

△ △ △

KRIESHON RAPTHAP

Spah Jong Ka Ri La Kit Kiwei,
Ban Longtrai Biang, Pyndier Ngim Dei.

1978

KHYLLIE PAT PARARI
Ia La Ka Khaï Pateng

△ △ △

KRIESHON RAPTHAP, B. COM.

La pynmih da U

ELDON RAPTHAP

La Pynphriang da U

DEBIN KHARSYNTIEW.

Spah Jong Ka Ri La Kit Kiwei,
Ban Longtrai Biang, Pyndier Ngim Dei.

1978

KANE KA KOT KA LONG BAN PYNSAH

JINGKYNMAW IA I PA JONG NGI

U Ksan Jyrwa

IBA LONG SIRDAR KA HIMA NONGLWAI

NADUH 1911 HADUH 1946 BAD I LA

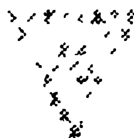
KHLAD NOH HA KA

25 TARIK NAITUNG 1946 HABA I LA DAP

75 SNEM KA RTA

KA LYNTI JINGIM JONG I KA IAI-AI BOR
AI MYNSIEM BA NGIN NANG IAKSAID NA
KA BYNTA LA KA RI.

Ka Jingkdew

IA KA HOK KYNTI LA TYNGKAI

Ka Shyngkub

Shihajar nguh ia ki para-ri ba ki la iathied paidbah ia ka kot, "La shaiong Ki Khasi Ngaiñ," kaba long ka jingpyrshang banyngkong jong nga. Ka jingñiewkor ki paradoh parasnam ia ka, ka la pynshlur bad ai mynsiem shibun; bad ka la pynlah ruh ia nga ban sei madan sa kane kawei de.

Kumba ki wah rit ki bsa ia ka wah bah, ki thiedd'eng ki kyrshan ia u dieng bah, ki shalyntem ki pynlaid ia ka kali bad ki shijur ki thapniang ki pynher ia ka sim; kumta ruh keiñ, ka khaï pateng bad ka khih ka khan ba roi kyrhai ki pynlong ia ka ri bad ka jaitbynriew ka badap bablang, ka bakhraw bor khraw tyrpeng bad ka ba-iphuh iphieng.

Ha ki sngi mynba ka i ka dang khara, ki Longshuwa Manshuwa jong ngi kim shym duna ei ei ruh ha kane ka liang. Ka khanapateng bad ki kot ki sla ki iathuh ia ngi, ba ki Khasi hyndaì ki la ju shalan ia ki mar nar bad kiwei pat ki jingmih na ka ri shaduh ki pyntha jong ka Surma bad ki them jong ka Brahma bad ki la pynpoi ruh ia u Sohñiamtra shaduh ri Syria bad Europe. Hynrei mynta pat tyngkreiñ ngi lohi da la ki khmat, ba ka khaï pateng ki khun ka ri ka don hapdeng ka jingkhiedew bad jing atphyllung bad lyinda ngi kyndit briew noh, ka lah ban kylla lieng noh syndon tang hapoh kane hi ka pateng.

Na ki jait kam baroh, dei ka khaï pateng bad kiwei de ki kam lajong kiba don ka jingiadei bajan tam bad ka rukom hiarpateng ka spah ka phew bad ka nongtymmen nongsan Kumta haba nga la peit ia ki dak ki shin, la ka liem ka lup bad bishar ruh ia ka kam ka lar, nga iohi ia ia ka jaitbynriew ha kane ka pateng ba ka tlot ka swai bad ka hiar shibun haba ianujor bad kiwei pat ki jaitbynriew. Ha bun ki khep ka jingiakhun ha ka khih ka khan (business competition) ka paw shai ba ki jong ngi ki shu long tang kumba *iapynseh Saiñ Patho.*

Ha kane ka kynti nga la pyrshang ban tih ban khlong bad ban wad ia ki daw kiba la pyntroiñ bad pynkhrew la ka khai pateng bad ka khih ka khan jong ki parakher pa-ramer, ryngkat ruh bad ki lad ki lynti kiban pynkhie im pat la ka nam khai pateng u Khasi hyndai.

Ha kane ka phang, ka Sorkar India mynta ka laleh ban kyntiew bad rah ia ka loh ka kot jong ngi ki Riewlum bad kiwei de ki ritpaid (Scheduled Tribes and Scheduled Castes) sha ka kyrdan kaban iaryngkat bad ki hehpaid.

Nga kitram shibun eh na ki paralok parajor—kynthei bad shynrang. kiba la ia-ai bult ai bor bad pynshlur ia nga ha kaba pynkhreh ia kane ka kot.

Nga da sngewnguh bad sngewburom shikatdei eh ia i Dr. R.S. Lyngdoh, M.A., Ph D., iba long u Rang-kynih ka thoh ka tar Khasi, ia i Bah B.C. Jyrwa, B.A., uwei na ki rangphawar ha ka thoh kot Khasi bad ia i Fr. S. Sngi Sten Lyngdoh, S.D.B., uba ngi ñiew kum uwei na ki rangieit-ri jong kane ka pateng ; kiba, wat ha-pdeng ka jingbun kam, ki la kloi ban pyllait por ha kaba pule, pynbeit bad ai jingmut shuh shuh ban pynwandur ia kane ka kot kumba ka long.

Ka lyngkha ka baiar, ka jingtrei ka shitom bad ka por ka lyngkot. Ka jingkyrsiew, te namarkata, ka long ba ki khun ka ri kin ieng rangbah noh joit, kin kut jingmut skhem triang bad kin iajeh tyngeh noh ruh ban pynkhie biang la ka rasong kum mynbarim bajah.

Lumkshaid, Lower Mawprem
Shillong-2.
20 tarik U Kyllalyngkot 1979.

Krieshon Rapthap.

Phone No. { Off : 6978
4201
(Ext : 401)
Res : 4581

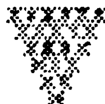
Dr. R.S. LYNGDOH
Chairman
Meghalaya Pay Commission

Dated 15th. January 1979

"Khyllie pat Parari ia la ka Khaï Pateng" ka long sa kawei pat ka phang ia kaba u Bah Krieshon Rapthap u pyrshang ban bsuh ha ka dohnud jong ki parari. U nongthoh um dawa ba u dei u economist ne u Social Scientist. Dei namarkata ka daw ba ka rukom thir rukom thaiñ jong u ia ka Sengnia kam long ha ka dur ba la ruid phang da ki Economist ne da ki Social Scientist. Hynrei u nongthoh u ringksai ia ka rukom pyrkhat jong u kat kum ba u iohi bad u shem. U la pyrshang ban shat ban kheiñ bin pa bin. hynrei don ki bynta ba ka shat ka kup bad don ruh ki bynta ba u nongshat u don ha ka lyngngoh. To ynnai ia kata baroh. Ki jingshem jong u nongthoh ki biang ban pynpeitmat ia ki khmat ba la byrie, ki biang ruh ban pynproh ia ki jabieng ba la bthi, bad ki biang ruh ban pynkyndeh shadem ia ki samla kiba thmu ban iaid shaphrang ban pynriewspah ia la ka jaidbynriew ha ka liang ka Spah ka phew, ka akor ka burom ka tip-kur, tip kha, ka tip-hok tip-sot bad ka tip-briew tip Blei.

Nga kyntu ia ki parari baroh ba kin imsngi ban burom ia la ki nongthoh. Nga kyntu ruh ia u Bah Krieshon Rapthap ba un nang iaid shaphrang ha ka ban iai shakri ia la ka Ri bad ka jaidbynriew.

R. S. Lyngdoh.

"BAN KRANG IA KI MAWHIRA DONKAM BUN SNGI BUN IA."

Ka Phew ka Spah ne na ka Spah sha ka phewspah? Kaei ka daw? Hato ka spah ka hiar pateng ne ka dei ban kiew pateng? Hato ka daw ka long namar ba ki Khun Shynrang kim kwah ne kim mon ban iasynran ia ki Kmie ki Kpa, kiba don la ka Khaï ka pateng ne ka khih ka khan ne ka kam ka duk? Ne ki Kmie ki Kpa kim pynthikna ia ka jingai bhah ia ki khun Shynrang kat hadun ba kin da sngew nongwei ia la ka kam. Imat kine baroh ki long kiba ngi dei ban hap pynbeit thymmai, lada ngi kwah ba ka spah pateng kan kiew bad ba kan nym sah tang shikhmat pateng. Ngi la dei kum ki Kmie ki Kpa ban shong khan pyrkhat kham sani ia kane ka phang, ba ka jingsam bhah ia ka khyndew ka shyiap, ka spah ka hajar bad ia ki Ing ki sem dei ban da thew da woh, ban da mang bha na ka bynta ki khun Shynrang bad Kynthei. Da kaba ong kumne, ngam mut ban pynshong Sator ia ki Mawkhrum ka Riti ne ka Dustur u Ñi u Kong, hynrei ngin hap ban peit ia ki jingkylla jong ki por; kiba ka jingialeh ki khun Shynrang mynta ka long ban ia ai reng bad kiwei pat ki jaitbynriew, ha ka khih ka khan, ka khaï ka pateng bad ki kam ki jam, kaba ki khun kynthei bapli kim kotbor kotsor ne kot khan kotluh ban leh ia kata.

Kumta haba kane ka kot, "Khyllie pat Parari ia la ka Khaï Pateng", ka wan paw pyrthei, da u juh u nongthoh "La Shalong ki Khasi Ngaiñ." kam aithiah aidem shuh, khamtam ban iohi ba ka jingwan kyrthep kiwei pat kiba nabar ka la jyllei katta katta. Toi, kane ka jingpyrkhat kala dei ban kha la kham mynshwa, tangba kam pat dap bnai pura bha imat. Mynta te ym lah ban ong da kumwei pat lait satang ban ong ba kala ih bha.

Kane ka long shisha ka por, kaba pynkyndeh shadem ia ngi kum ka jaitbynriew, ba haba ngi poi ha une

u pud, ngi shlei da ka jngkmen ban iohi ba une u Samla hadien ba u la jngi iapop ha kane ka jingshah, tylleo u'a sei lyngba ka jingia-ksaid tyngeh jong u Kumba u Symbai u Sei ia ia ki soh, u Nongtrei u ioh iala ka bam, u ba minot bad uba iaksaid un poi sha ka thong ha kawei ka Sngi. Ka jingiohi ba maian jong une u Samla iala ki parari ha kane ka bynta ka long kaba shisha. Kane kam thew tang ha ki jylli jong ka lewduh hynrei ka par wat sha ki bynta ka Khyndai Lad, Laitumkhrah Laban, Mawprem bad kiwei ki bynta jong ka Sor Shillong Nalor kata, kaba pynitieng ia ngi mynta ka long ba wat sha ki lew bad ki Hat ba don sha Nongkyndong ruh une u jawieh raid u la sdang ban pur ban kiew shynrong, kiba long da shisha ka jingma kaba khraw ia ka Ri u Hynñiew Trep shi tyllup.

Hooid, ki jingpynwit bad ki jingtynjuh ha ka jingim ki long ki teiñthap ba pynbtiar syllang bad pynbitar ia ngi ba ngim dei ban shoh samthiah sah. Khlem da khmied la ki khmat ban iaksaid ban lait im. U Mawpun ba shisha jong ngi u long ba ngi dei ban kyrsong ban poi sha ka thong kumba la mait phang da une u Samla. U Krieshon Rapthap Namar ka jingkhraw ba shisha kano kano ka jaitbynriew, la ñiew na ki kam ratbah kiba ki leh, ym tang na ki ktien ba ki kren. Ka jingim jong ka jaitbynriew mynta ne lawei ka shong ha ka dor kaba ngi siew ha ka mynta.

Ki Hynñiew paia kiba une u Samla ula pyniang ia ka nongrim joag kane ka thup kaba Ar, ka shat kum ki Hynñiew rong u Siempyllleng, ki ban plie thymmai ia ka pyrkhat ka pyrdaiñ ba don sap kane ka pateng, ban kynrup ia ki lad khai pateng da lade hi.

U da maham tyngeh ruh ia ki khun Samla Shynrang bad Kynthei ba kin kham pyrkhat khia ia ka jingtrei kaba ki Kmie ki kpa kiba Seng ba kan nym hiar arsut, hynrei ba kan nang kiew artet katba nang mih ki sngi. Hato ka rukom hiar pateng ka long ka daw? Hangne u buh

ruh ia ka jingkit khlieh ba iaryngkat, kaba ngi dei ban da pynshong nia bha. Ula Sei wat ia ki nuksa kiba na kylleng ka pyrthei ban ai mynsiem ia ngi ba ka long ka jingkhot kaba mardor katta katta, kum ka Kynpien ban ia aireng bad kano kano ka jingeh kaba ngi iakynduh.

To ngin ia kham bishar ban wad ia ka ka daw, ka kem ka lar, nangno ka lait nangno ka let, shuwa ba ngin pynshongnia ne pynkut nia. Ngi don ia ki daw ing ba ngi dei ban da tai krai bha, khnang ba kaei kaba wit kaba khanglad ia ka jingiaid shaphrang ha ka kamai kajih ka khih ka kham ki khun kane ka pateng.

Nga doh ka jingkyrmen ka bashynna bha ba kane ka thup ka don ka khubor kaba kyrpang ia ka jaitbynriew jong ngi, ha kane ka pateng bynriew ba mynta, bad nangne nga ngeit kan kyrsiew ha kawei pat ka step ym shuh kaba shu shai byrngut, hynrei kaba phyrnai bha khrek. Imat ka ia ka la ih bha ba ngi dei ban iathiah man ka mied bad khie man ka step bad kane ka jingpyrkhat.

Nga dang angnud ban iohi shuh shuh sa kiwei pat ki thup na ki thiar une u Samla, katba nangmih ki Sngi Nga ngeit ba u dangtyngkai sa kiwei ruh kiba um pat pynphong pynkup ne ohshrong ohshrup.

Dt. Mawlai Iewrynghep,
Shillong — 8.
U Nohprah, 20tarik 1978

B. Chedrack Jyrwa,
Department of Khasi
Shillong College, Shillong.

Bah Krieshon baieit,

Nga la pule ia ka kot ba phi la thoh ha kine ki bnai. Nga la shem ba ka long ka babang haduh katta-katta ba ngam banse ban pule ar-sien bad lada ka por ka shah, ngan sa pule sa shisien ruh. Ka jingbang jong kane ka kot ka ba-ar kaba la mih na u khulom-ksiar khulom-rupa jong phi kam shong tang ha ki kyntien ne ki rukom thoh, hynrei khamtam eh ha ka jingmut bad ka mynsiem, ha ka jingñiewkor ia la ka ri bad ka jingieit ia la ka jaitbynriew. Kine kiei-kiei ki paw shisyndọn, ngi tang shu peit ia ka sla ka banyngkong ha kaba ngi iohi ia kine ki kyntien:

KHYLLIE PAT PARA-RI
IA LA KA KHAII-PATENG:

bad kine kiwei pat

SPAH JONG KA RI LA KIT KIWEI.
BAN LONGTRAI BIANG, PYNDIER NGIM DEI!

Ha kane ka kot phi la ktah ia kaei-kaei kaba ki Hynñiew-Trep ki da donkam eh haduh katta-katta. Lah ban ong ba phi la ktah ia u klong snam jong ka jaitbynriew jong ngi. Baroh ki riewstad ki mynjur ba ka jingim ne ka jingiap jong ka jaitbynriew ka shong ha ka "IOH-KA-KOT (ECONOMY)." Bad ka ioh-ka-kot kan ym wan khlem ka khaï-ka-pateng. Na kane ka daw, ngam artatien ei-ei ba ki paidbah kin thied bad kin pule ia kane ka kot jong phi.

Shuwa ban pynkut, nga sngew ba nga dei ban kyn thoh sa khyndiat shaphang ka Jingthoh-tam jong phi. Kane ka phang kaba phi la pynmih ha kane ka jingthoh-tam kam dei tang u klongsnam, hynrei nga lah ban ong ba ka dei "KA MYNSIEM". Nga hi nga ong ba ia kane ka jingthoh tam ki samla shynrang bad kynthei jong ngi ki dei ban spel lyndet lut baroh khoit.

Khublei shibun eh. Iaid shaphrang bad pynmih shuh-shuh ki kot kiba kum kine kata, ki kot ki ban kyrsiew ia ka jaitbynriew ba la jan iohthiah jong ngi.

U Blei un kyrkhu ia phi.

Uba burom bad ñiewkor,

Fr. S. Sngi Sten-Lyngdoh, SDB

25-11-1978. Editor ka Sur Shipara.

—

LYNNONG -I

KA DUSTUR IOH-PATENG

Ka jingthmu bad jingkwah jong ki longkmie longkpa ka long ba, nalor ka kamai bam-rwing, ka dei ruh ban kamai shitom katba dang eh dang khlaiñ ban dup ioh kynshew na ka bynta ka jingim lajong bad ruh na ka bynta ka law i jong ki khun ki ksiew Lada don lad lei lei, ki kmie ki kpa ki da kwah bad thrang eh ba kin ai ka seng ka dang ia la ki khun ki kti ; bad katno ki sngewbha bad sngewphuhmat ban iohi ia la ki khun ki ksiew ba ki im ha ka dap ka biang bad ka pahuh pyhai. Kumta haba kren kyllum, u kpa um kamai tang na ka bynta la lade shimet bad shikhmat, hynrei u kwah ruh ba ki khun ki ksiew kin iohpateng ia ka kamai jong u ynda um don shuh ha kane ka pyrthei. Kumta ka jinghiar bad jingioh - pateng ia ka kamai kajih, ka spah ka phew, ka kam ka jam bad ka jingdon jingem ka hiar na kawei ka pateng sha kawei pat.

Kumba ka long ha kiwei kiwei ki jaitbynriew, kumta ruh, ngi ki Khasi ngi don la ka jong ka rukom jingpynbeit ia ka jinghiar-pateng bad jingioh-pateng ia ka kamai kajih, ka spah ka phew bad ka kam ka jam.

Ha ki Khasi ka jingiohpateng ia ka spah ka phew bad ka jingdon jingem jong ki kmie ki kpa ka leit tang sha ki khun kynthei. Katba ki khun shynrang ki dang shong khynraw, ki kamai kajih ha la iingkmie bad ka kamai jong ki ka leit sha ka kmie ; hynrei ynda ki la leit iingbriew pat kim ioh bynta ne bhah ei ei na ka spah iingkmie. Haba ki khun shynrang ki la leit iingbriew ki kamai ha iinglok bad ki bsa ki btiah ia la ki khun ki kti. Ha ki thaiñ Pnar pat, ki khun shynrang ki kamai hi ha la iingkmie ne iingkur wat ynda haba ki la shongkurim ruh (ia kane ka rukom ngin iapule bniah ha ka Synrap ba ar ....)

Ha ka ri Khasi-Jaiñtia, lait noh katto katne ki jaka ha War bad Bhoi, ka dustur iohpateng ka long ba ka

spah ka phew, ka kamai kajih bad ka jingdon jingem jong ki kmie ki kpa ka hiarpateng sha ka khun khatduh. "Ha ka rukom Khasi ka nongiohpateng ia ka spah ka phew, ka ïing ka sem, ka bri ka khyndew, ka 'lang khynna ka si khynna ka snap ka skor baroh katba don ka jong ka kmie u kpa bad ka nongtymmen nongsan kaba bap ha ka kmie jong ka, dei ka khun khadduh". [1] Baroh ki hymmen kynthei bad shynrang, kim ioh ei ei hynrei ki ioh tang ki jingdeng (ksiar ne rupa) ba la al da ki kmie ki kpa ha ka por ba ki dang im. Lada ka khun khatduh ka iap khlem khun, ka hynmen ka barit tam ka dei ban shim ia ka jaka jong ka; hynrei lada ka ieh noh ki khunswet kiba dang rit, kano kano ka hynmen kan ri kan sumar ia ki haduh ba kin da heh bad kin da lah ban shimti ia ka ïing ka sem jong ka kmie jong ki. "Lada ym don khun kynthei, ka hiarpateng sha ki khun shynrang kiba iasam ia ka hapdeng jong ki. Hapdeng ki Synteng, ka nongkhynraw bad ka spah ka phew jong ka kmie, ynda ka iap, ka hiarpateng sha ka khun khadduh, bad, haba ym don khun kynthei, sha u khun khudduh". [2]

Ki kamram jong ka khun khatduh :—Nalor ba ka dei ka nongiohpateng, ka khun khatduh ka long ruh ka nongri nongsumar ia ka ïing ka sem bad ka nongiarap ia ki hynmen ki para haba ki shem kano kano ka khia ka shon bad ka jynjar ka lanot. Ka dei ruh ban bsa bad sumar ia ki kmie ki kpa haba ki la tymmen. "Kino kino kiba na ka ïing kibym lah ban kamai ia lade bad kibym don khun ban bsa ia ki ki don ka hok ban ioh bam ioh dih ha ka ïingkhadduh (members of the Family who are unable to earn for themselves and have no children to earn for them have the right of being fed at the ïingkhadduh.)" [3] Ka hap ban kit ia ka jinglut bakham khia ia u synñiang u bynhei ha kano kano ka kam.

Lada don ka jingiasam ia ka jingiohpateng jong ka ïng, dei ka khun khatduh kaba ieh ia ka bhah ka babun tam.

Ha ki katto katne ki jaka ha ri War ne Bhoi khap ri Dkhar, kum ka thaiñ Shella kat haduh Nongjri bad ki phang Nongpoh, baroh ki khun kynthei bad shynrang ki iaioh mar ryngkat ryngkat ia ka kamai kajih jong ki kmie ki kpa. Ka rukom ha ri War ka long ba lada don ka jing•lehniam ei ei, ki hap ban iakit marbiang ia ka bailut baisep baroh shipara, kynthei bad shynrang. Kino kino kibym sei ia ka bailut ki duh noh ia la ka bynta bad ioh noh da kito kiba pynsiew ia ka ; bad lada napdeng ki shipara ym don ba lah ban pynsiew, ia kata ka bynta dei ban die noh.

Haba shu pyrkhat tang na sla khlem da ngam jylliew bad pynshongnia bha, ym sngewdei ba ka khun khatduh kan ioh ia ka ïng ka sem bad ka spah ka phew jong ki kmie ki kpa; hynrei la kham sngewdei ba kan ioh ka khun nyngkong kaba la iakit iabah lem ia ka khia ka shon jong ki kmie ki kpa. Te kumno keiñ ba ki Longshuwa Manshuwa ki buh pynban ia ka khun khatduh ban long ka nongioh ia kane ka *bynta ?* Kumjuh kumba ha kawei ka ksing-ngap ym ju don ar klaw, kumta ruh ki Khasi kim ju iashong iasah lang ha kajuh ka ïing (kawei ka dpei, uwei u khiew-ja) ar ngut ki kmie ba dang iakha iapun ryngkat ryngkat ; ngim ju don kata ka rukom kamai lang bam lang (joint family system); ha kaba ki khun bad la ki kmie ki kpa ki iashong iasah lang bad ki kmierad kparad ha ka juh ka ïing. ki Dkhar ki la ju don kum kane ka rukom, hynrei mynta ba ki la kylla ka porthei, namar ka jingtrei kam wat tang hapdeng shipara ruh ka long ha la ka jong ka jong ka jaka, kumta kim lah shuh ban iabud ban shu iashong tang ha kajuh ka ïing. Te kumta lada ka khun nyngkong kan shim ia ka ïing ka sem, yn don ar ngut ki kmie ki ba iadon khun kiba dang rit ha kajuh ka por, bad kane kan long ka bakynrum kynram shibun. Hynrei haba ka khun khatduh ka shimti, dei tang ka khun kaba dang kha dang pun bad ka kmie ka ioh lad ban iarap pynsumar ia ki khun jong ka. Imat dei na kane bad kiwei pat ki daw, kum ka jingsngewieit ia ka khun khatduh da ki kmie ki kpa bad ki kynmen, ba ki Longshuwa ki

sa pynskhem ia ka khun khatduh ba kan long ka nongiohpateng ia ka ïing ka sem bad ka spah ka phew.

Ngi sngew ba ka long ka babha bad badei eh hi keiñ ba ki khun baroh, kynthei bad shynrang, kin iaioh bynta lang ia ka spah ki kmie ki kpa. Hynrei haba peit bniah bad khangkhaï bha, bad lada thew ha ka tarajur jong ka ioh ka Kot (Economics), ngi iohi ba kane ka jingioh bynta lang ka long pynban ka jingpynpait-pynpra bad ka jingpynsaphret ia ka spah ka phew bad ka khyndew ka shyiap. Haoid, lada ka jingiohpateng ka long ka babun kane ka rukom iabynta lang ka long ka babha bad badei eh, hynrei ngim iohi ba ka long ka babha lada ka spah nongtymmen ka long ka barit lane ba tang khyndiat.

Katba ha ri Khasi-Jaiñtia, lait noh katno katne ki jaka ha ki thaiñ War bad Bhoi, ym don jingpharia tukra ia ka khyndew ka shyiap, hynrei ka jingktah jong ka jing iasam bad ka jingphiah lyngkhot lyngkhai ia ka khyndew ka shyiap ha kylleng ka ri India ka la long ka bajur katta katta, kat haduh ba ka la pynkhih ia ka Sorkar Punjab ha ki snem 1937 bad 1948, ia ka Sorkar Uttar Pradesh ha ki snem 1939 bad 1953 bad ia ka Sorkar Bombay ha ka snem 1947 ban thaw aiñ ban pyntylli ia ki jaka nongkynti ba la rit than eh. (Consolidation of holdings). Nalor kata, kitei ki Sorkar jylla haneng ki la thaw aiñ ruh ban khang ia ka jingiasam ne ka jingphiah ia ki ri·kynti ka ban pynrit ia ki na ka jingheh ba la buh (Prevention of fresh fragmentation). Namar ba ki nongiohpateng ki kwah ban ioh bynta lut ha manla ki nongkynti kiba don ha ki kyntoit bapher bapher jong ka shnong, kumta ka ne ka rukom iabynta lang ka wallam ruh ia ki jingiapher jingmut bad ki jingiakajia ha kaba pynbeit ia u pud u sam. Ka jingiada lane ka jinglait na ka jingtukra ka khyndew ka shyiap bad na ka jingbun ki kynrum kynram ha ka jingiapynbeit ia u pud u sam, ka paw shai kdar kum ka sngi ba ki Lengshuwa-Manshuwa jong ngi

kiba shym la tbit tang ha ki kam saiñ hima sima hynrei ki la long ruh ki *Stad jong ka ioh ka kot* (Economists).*

Kumta kat kum ka jingstad jong ka ioh ka kot (Economics). ka jingioh bun ne ka jingioh lut ka khun khatduh ia ka kamai kajih, ka spah ka phew jong ki kmie ki kpa ka long ka babha ; hynrei namar ki *jingkylla ha ka ri kiba la shah nok ia ka iktiar jong u Kñi bad kiba la pyntlot ia ka bor jong ki Kur Synrang*, kane ka rukom jong ngi ka la iatyngkhuh ia ki jingeh bad jingwit kiba la pyntlot bad pynswai ia ka spah jong ka ïng ka sem. Kane ka jingktah ka long ka bajur bad ka trei stet haduh katta katta, ba lada ym don ka jingpynbeit-thymmai baryntih kaban iadei bad iahap kat kum ka jinglong jong ka ri ha kane ka juk, ngin sa iohi bad ngin sa mad ruh ia ki jingkylla ha ka ioh ka kot jong ngi hi, kiba ngin pangnud ban peit bad ngin babe ban pyrkhat.

1. Ka Kitab Niam Khein Ki Khasi.
2. Ka Niam Khasi
3 Marriage And Family In India
* Studies In Indian Economics.

LYNNONG—II

KA KAMAI BA TANG SHIKHMAT (Shipateng).

Ha ka lynnong banyngkong ngi la iapule lyngkot shaphang ka dustur iohpateng, ngi la iakren ruh ia ki jingbha bad ki jingsniew kiba don ha kane ka rukom bad khyndiat de ngi la kdew ia ka jingbymiadei shuh kane ka dustur jong ngi ha kane ka juk mynta. Naduh kane ka lynnong ter ter ngin iawad bad iapeit bniah ruh ia ka jingktah jong kane ka rukom ba la shong syier ha ki bynta bad ki rukom trei kam trei jam bapher bapher jong kane ka ri.

Da ka jingwan ki jingkylla ha kane ka ri jong ngi kum : ka lynti ka synkien, ka rukom trei rukom ktah, ka jingnang jingstad, ka imlang sahlang bad kiwei kiwei ; te ka jingktah ia ka kamai kajih na ka rukom hiarpateng ka spah ka phew bad ka kam ka jam jong ki Khasi, kaba ngi iohi ha baroh, ia ka khai pateng, ka jingtrei karkhana, ka kam kontrak ne kiwei kiwei pat ki kam lajong (business), ka long ba baroh ka kut noh tang ha ka pateng jong u briew uba seng ia kata ka kam. Ngi ju shem kynrei ruh ba tang shu khlad noh u trai nongseng jong kano kano ka kam, kata ka jingtrei-kam ruh ka leit noh sha ia ka lynti ka jingduh jingdam.

Haba ha kiwei pat ki jaitbynriew, ka kam jong u kpa ka neh bun bun pateng hadien ka jingiap noh jong u, hynrei ha ki Khasi pat ka kam jong u kpa ka hiar noh arsut, bad don ruh ba ka duh noh tang ha ka por ba u kpa um lah shuh ban trei ne ban pyniaid hi da lade. Hato kane ka dei na ka jingbieit pyrkhat bad ka jingbymnang pyniaid jong u Khasi ? Ha ka rukom trei ki Khasi : "Ki pyni ba ki long ki babit ha ka trei ka ktah, ka shoh ka thaw, kum ki kam misteri dieng, nar bad ter ter .....Lada ai lad ha kino kino ki kam ki jam, lah ban iohi shai ba ki don ka jabieng ka baproh, ka bor pyrkhat ka bashemphang .."[1] Kumta lada ha ka synshar

khadar u don ka jingtbit ban pyniaid bad ban trei kino kino ki jait kam ruh u Khasi u long u bakloi ban shemphang, te ban ong ba ka jingbymlah ban bteng bad ban pynneh bun pateng ia ka kam ka jam ka dei na ka jingbieit pyrkhat ne ka jingbymnang pyniaid, kam long ka bashongnia.

Na baroh ki daw jong ka jingbymneh bun pateng ka *khih ka khan* (business), ka daw tynrai ka dei ka *jinghiar-pateng ka spah bad ka kam ka jam sha ka khun kynthei kaba hap hu ka bor bad ka jingpyniaid u lok jong ka*. Namar ba u rangbah u dei u nongkamai, te kumta ia ka kam jong u kpa dei ban shimti bad pyniaid da u pyrsakurim. Ha ki por hyndai mynba ym pat don ki surok kali bad kiwei pat ki lynti ki syngkien ;kiba pynstet ia ka leit ka wan, ka jingiashongkha shongman ruh ka dang long tang para-shnong parathaw ne para ba latrei ia kajuh ka jait kam. Kumta ka jingshimti da u pyrsakurim ia ka kam u kthaw kam shym la sniew kumba ka long ha kane ka juk jong ngi mynta.

Mynta pat ba la stet ka leit ka wan, te ka jingialeit iawan bad ka jingia-ithuh-ithaw ruh ki la iar kylleng sawdong ka ri ; ka shongkha shongman kam long shuh tang bad ki para-shnong para-thaw ne bad kiba marjan shnong, hynrei ka la long ruh bad kito kiba sha jngai ha kiba ka rukom trei rukom ktah ka la iapher bak-ly-bak. Kumta u pyrsakurim um lah kot bor ban pyniaid lane um shimti ia ka kam jong u kthaw lajong. U Khun uba don ka sap kpa bad uba la ioh jinghikai ruh ha ka jingtrei jong u kpa, um don hok ban ioh kynti pateng ia kata ka kam ; hynrei u kynum jong u pat, ubym tip ei ei bad ubym shym la iohi ruh ia ka khia ka shon jong u kpa, u ioh longtrai pynban halor kata ka kam. Kane ka jingwit ha ka rukom iohpateng ia ka khih, ka khan, ka pynlong ia u kthaw ba un da peit bniah bha ia ka jingtbit trei kam bad ruh ia ka jinglong ba lah ban shaniah jong u pyrsakurim lajong shuwa ba un aiti ia ka kam ka jam.

Kumta katba u kthaw bad ka kiaw ki dang iapeit bad pule ia ka jinglong jinglm jong u, u pyrsakurim pat (uba longtrai lyngba ka lok jong u) um da sngewshkem la la ka jinglongtrai bad un kwah ban seng la ka jong ka ka kam lane un wad noh da kano kano ka lad kamai. Ban da u don lei la ka kam lajong bad wat la ka rit ruh ; te ha ka jaka ba un shimti bad pyniaid ia ka kam jong u kthaw ba la heh lypa, un ialeh shitom ban pynheh bad pynbha hi ia la ka jong. Kane ka rukom ka pyntlot bad ka bthat noh ia u ksai rupa uba bteng ia ka jing neh bun pateng bad kumta ka khih ka khan u Khasi ka kut noh tang ha ka rta jong u trai nongseng hi.

Ka jingsngewthuh ia ka jingshisha ba ka khih ka khan kan neh tang ha ka pateng jong u nongseng ka pynlong ia u Khasi batbit, ban pynheh bad pyn'ar ia la ka kam katba u dang eh dang khlaiñ haduh ba kam ia biang shuh bad ka baiseng (capital) lane bad ka bor pyniaid jong u. Haba ka jingtrei ka la heh paiat ia ka bor korbar wan pat sa ka jingduh, ka jingtroiñ bad ka jingkyllon syndon jong ka kam Nalor kata, haba ki khun shynrang ki la heh ruh kim da salia eh ban trei bha ; namar ki tip ba kim longtrai halor kata ka kam. Na kane ka daw bun bun ki khun riewspah ne ki khun nongkhaï pateng, ha ka jaka ba kin trei la ka kam lajong, ki trei pynban da ka kam shakri Sorkar ne da kano kano ka jait kam.

Haba u kpa u la pynlang bun ka spah ka phew da la ka jingminot, jingkunai bad jingtrei shitom lajong, la un ai trei kam ha u pyrsakurim ruh u sheptieng bad u syier ioh u pynngop namar ka jingbymmlien bad jingbieit, ban aiti ha u khun pat un leit rah beit sha ïing ka lok ; kumta u set noh ia la ka spah ha synduk lane shu buh noh ha bang (bank) ban ioh bam ioh sa ha ki sngi ka jinglong-tymmen. Dei ha kane ka rukom ba sa mih ki laiphew sker ki jingkhanglad ia ka jingroi jingpa bad ka jingkiew shaphrang jong ki khun U Hynñiew Trep ha ka khaïl-

pateng bad kiwei de ki jingkhih jingkhan (businesses); bad nangta pat ka spah ka phew, ka kam ka jam Ine ka kamai kajih jong ngi ki Khasi ka neh tang shikhmat ne shipateng.

Ki jingeh jingthaiñ bad ki jingwit jingwa kiba doñ ha ka rukom jong ngi, ki pynlong ia bun ki Khasi bariew-spah bad badon ba-em ban kham iabeh ia ka thied kali (motor); namar ba kane ka jait jingtrei kam da donkam ban pynlut por bad bun pyniaid, hynrei shu buh tang u draibar bad u handimen ka la shu biang hi. Ka kam kontrak ruh ka dei ka jingtrei ba ki Khasi ki iabeh bha namar ba ha kane ka jait kam la ka bai iohnong la pyn-kheiñ bad pynmang lypa da ka Sorkar, bad ia ka jingpyn-iaid ruh la s imti lem da ka. Lada ban thied kali ne ban trei kam kontrak badonkam da ki phew hajar tyngka ruh dang don ki Khasi kiba iatrei; te kumno keiñ ia kiwei pat ki jait kam lajong badonkam baiseng tang da ki hajar tyngka la shu ioh ei da ki shongthap?

Ka kam ka badonkam tang ia ka bor jabieng, ka bor pyrkhat bad ka sap jong u briew, kaba ym ju don ki pyr-sakurim kiba la shimti ban bteng ne pynheh pyniar ia kaba la don, dei ka kam thoh kot. Kane ka long ka kam kaba mih pisa kumba kyrsoi ka umpot liew bun phew snem hadien ka jingiap jong u nongthoh Kumta ngi iohi wat hapdeng ki Khasi ruh, ia ka kam thoh-kot la ju kham shimti da ki khun shynrang; bad ka roi bad kiew sha-phrang kumba ja'ong lem kiwei pat ki jaitbynriew

Te kumta ba ka kam ka jam, bad ka kamai kajih kin iaineh pateng la pateng. bad ba ka jaitbynriew jong ngi kan lakot kyrdan lem bad kiwei pat, ka la dei ka por (bad kam pat dier ruh) ba ia ka dustur iohpateng yn iapyrkhat bad pynbeit thymmai kat kum ka jinglong jong kane ka juk, ka rukom trei rukom ktah bad ki jingkylla bym lah kiar ba la wan ha kane ka ri baieit jong ngi.

---

1. Ka Riti Jong ka Ri Laiphew Syiem Ka Bynta Ka Banynpkong.

LYNNONG—III

KA KHAÏ PATENG

Ka khaï pateng ka long kawei na ki jingtreikam kaba pynmih bun ka kamai kajih bad kaba lah ruh ban pynlang kyrhai ka spah ka hajar. Ka kam bakongsan jong u nongkhaï ka long ban thied ia ki mar ki mata lane ki jingmih na ki thaiñ bapahuh, bad ban die pat ia ki ha ki jaka kiba duna ne kibym don kum kita ki jait mar ne jingmih. Kumta nalor ka jingioh kamai ia lade u pynbiang ruh ia ka jingdonkam jong ki briew ha ki bynta bapher bapher.

Dei ha ka pneh jong ka spah ka hajar, ia ka long ha ka dur jong ka tyngka pliah ne ki jingdon jingem, ba ka iktiar bad ka bor ki shong tynrai. Ki babun hi na ki nongkhaï pateng ki long ki badap babiang bad kumta ki don bor ban pyntreikam ia ka bult ha kaba ki lah ban pynlong kam ia ia ki jingthmu. Ha ka banyngkong ki Phareng ki la wan sha ri India tang kum ki nongkhaï hapoh ka East India Company (ka kompani khaï kaba na ri Bilat). Suki suki kane ka kompani Khaï ka la don bor bad ka la jop thma ia ki babun ki hima-syiem ha ka ri. Kumta ha ka bakhatduh ka la kylla long nongsynshar ia ka ri India bad hadien pat ia shimti da ka Sorkar Bilat kaba la neh haduh ka 14 tarik, u Nailar (August) 1947. U Napoleon, u khlawait uba la kylla long Patsha jong ka France, bad uba la pynkhynñiuh ñiak bad pynshyrkhei rem ia ka ri Europe hi baroh kawei, u la shah pynliem ha "Ka jaitbynriew jong ki nongdie dukan;" namar dei u Rangbah shipai ka Bilat U Sir Arthur Wellesley (U Duke of Wellington) uba la jop thiaw ia u ha ka madan thma Waterloo. Nangne ngi ioh ia ka sabut bashai kdar kum ka sngi, ba ka spah, ka iktiar, bad ka bor ki don bad ia-laid ryngkat ryngkat bad ka khaï pateng.

Wat la ka jingioh jingkot, ka jingkhraw, bad ka jingrei jingsan jong ka jaitbynriew ki shong shibun ha ka

khai pateng ; pynban ha kane ka juk jong ngi mynta ngi lohi bad shem, ba la kane ka jingtrei badonkam eh ia pynlaid bad korbar kham bun da ki kynthei. Kane kaba trei bad pynlaid da ki longkmie, ynda haba ngi la iakhieh bad kiwei pat ki jaitbynriew, ka wallam ia ka jingsahdien bad jingtroiñ ha ka khai pateng jong ngi ki Khasi. Nalor ka jingtlot jong ki longkmie ha ka bor met bor phad bad ha ka pyrkhat pyrdaiñ, la nang pynthut bad pynwit shuh shuh ia ki ha ki por ba ki ioh khun ioh kti ; nangta bud pat sa ka jingsumar sukher ia la ki khun katba ki dang rit. Ha kane ka liang, ka Sorkar ka ju ai shuti kha khun ia ki kmie kiba trei haduh lai bnai. Kumta ha ki por ba kim lah trei, ki kynthei Khasi kiba khai pateng ki duh sngi duh ia, ka jingiohnong ka lehnohei, bad ka kamai kajih pat ka troiñ noh ; namar ha ka kam lajong khlem da trei te ym lah ban ioh jingmyntoi ei ei. Khnang ban kham pynmih kamai bad ba ka kam ruh kan laid ryntih, ki hap ban leit trei noh tang shu kham *khlaiñ* malu mala. Kane pat ka ktah ia ka jingkoit jingkhiah jong ki, lut sa ka bai dawai dashin bad ka wallam ruh sa ka jingkyrduh ha ing ha sem. Haba ka jingkoit jingkhiah kam bha, kim banse ban sangeh noh syndon la la ka kam ba ki trei.

Haba ki kmie ki leit trei, donkam pat sa ki nongtrei kiban peit ban jngoh bad ban sumar sukher ia ki khun ki kti, bad ban korbar de ia ka ing ka sem. Nalor ba ki nongtrei kim lah ban shim tylli lut ia ka kyrdan longkmie (khamtam eh ia ka sneng ka kraw), ngim ju kham shem ha ki nongtrei kin sah bun snem tang ha kawei ka ing ; namar ki ruh ki iawad ia la ka jingbit bad jingmyntoi, te tang shu ioh kam bakham bit shawei pat kin leit trei noh shata.

Katne ki jingeh ia ki longkmie kiba leit shong lew shong hat ha la shnong ; hynrei ka bakham shitom bun phew shah ka long ia kito kiba leit lew nongwei kylleng kylleng. Ki dei ban mih na ing naduh dang step phyrngab, ki hap ban iehnoh bareh shisngi ia la ki khun ki

kti, bad kin wan phai pat sha la ing ynda mied haduh ba ki khun rit ki la thiah.

Katto ngi la iakren shaphang ki jingeh la ki longkmie kiba shong iew shong hat bad kiba leit iew kyl eng kyl-leng ; mynta pat ngin lapeit kumno kine ki jingeh ki ktah la ka khaï pateng jong ki.

Ngi iohi ia ka kam khaï pateng jong kiwei pat ki para Nong-India ba wan shong shnong ha kane ka ri la pyn-iaid da ki shynrang Ki shynrang kim don bun ki jingeh jingwit kumba don ki kynthei ; ka jingwit ia ki ka long tang haba ki pang la lade, bad lada shitom ki khun ruh kim hap shong sngi ban sumar la ki. Kumta la ka babun na ki kam khai pateng ha ka ri jong ngi, la trei bad pyn-laid da ki kynthei hapdeng ki Khasi bad da ki shynrang hapdeng kiwei pat ki jaitbynriew. Haba kumta, ka jing-khaï jongno kan kham roi bad kham kiew shaphrang ? Nalor ba ia ki Theikhasi la ker sawdong da ki jingeh bad jingwit kumba ia pyni haneng, bad lada ka jingong :— "U shynrang u long u rang-khatar bor khatar buit bad ka kynthei pat, ka theishibor shibuit," ka long da shisha ka badei ; te khlem artatien ka khaï pateng ba pynlaid da u rangbah kan kham roi kham iar ban ia kaba pyniaid da ka kynthei. Te haba ki Theikhasi kim sngew ah pyniaid pat ki ai wai noh ia la ki dukan, bad teng teng ka ju poi ruh shaduh kaba die noh syndon. Kumta katba ki dukan Khasi ki nang troin nang duh bad ki nang jah kawei ha-dien kawei pat, la nang mih plie de ter shi ter da ki du-kan ba-iphuh iphieng jong ki jaitbynriew kiba shongthap hangne.

Haba kumne, balei pat ki Rangkhasi kim wan ban shimti ia ka knaï pateng jong ki longkmie ? Hato balei kein ba ki rangbah jong ngi ki beit tasam katne katne, haduh ba ia ka spah ba don ha la ka ri ruh la shim suk bad khur ei da uba nabar ? Kane kam dei na ka jingbieit jong ki rangbah ne na ka jingbymkwah spah jong ki;

kynthei ka dei na ka jingbymiahap shuh jong ka dustur iohpateng jong ngi namar ka jingkylla ha ka trei ka ktah, ka rukom ai kamai ki shynrang bad ka imlang sahlang bakhleh bun rukom.

Ha ka rukom jong ngi ka kamai kajih, ka spah ka phew, lane ka jingdon jingem jong ki kmie ki kpa ka leit sha ki khun kynthei. Khnang ban sngewthuh shai ia ka jingktah jong ka dustur iohpateng ia ka khei pateng jong ngi ki khun u Hynñiew Trep, to ngin shim kawei ka nuksa :—

Uwei u nongkhai uba don ka dukan baheh ha Iewduh, u don uwei u khun shynrang bad kawei ka khun kynthei. Namar ba ki dei ki khun ngeit sneng, bad u kpa ruh u long u batbit ban ai jinghikai; te kumta baroh ar ngut ki ju iarap die jingdie, bad nalor ka jingmihen ha ka kam, ki la ioh pdiang ruh ia ka sap jingnang jingtbit na u kpa ha kaba pyniaid ia kata ka dukan. Katba u kpa u dang eh dang khlaiñ, bad ki khun ruh ki dang shong khynraw; ka die ka thied ka thnem bha bad ka kam ruh ka roi bad kiew irat shaid shaid. Kumta katba ki sngi ki nang iaid ki snem ki nang tyllun, kata ka dukan ruh ka roi ka pa bad ka kam ka la neh bun phew shah; haduh ba uta u nongkhai u la kylla long u briew badap kyrhai ka spah ka hajar.

Ha ki snem ki bahadien, haba u kpa u la noh ka met bad um lah leit korbar hi shuh da lade, kita ki khun ruh ki la ioh la ki khun ki kti; te kata ka dukan ka la leit sha ka kti jong ka khun kynthei kaba ioh lok da u briew uba trei kam Sorkar. Te kumba ialong lem ki para-longkmie baroh, kata ka khun kynthei ryngkat bad ki jingeh jingwit ha ka kha ka pan, ka ioh khun ioh kti, ka sumar khun sumar kti, bad kiwei de ki jingpynwit kiba ju don ha ki longkynthei, ka la shimti bad pyniaid ia kata ka dukan. Namar ba la tynrong da kine ki jingeh ka khun kynthei kam lah shuh ban pynbit pynbiang

ia ka kam kum mynshuwa; ka die ka thied ka la pjah; ka dukan ka la nang ring bad nang rit, bad ka synduk tyngka ruh ka la sdang ban rwa.

Haba kumne, kumno kin leh? U khun shynrang, uba la nang bad la tbit lypa ia ka kam, mynta um longtrai shuh bad u la trei da kawei pat ka kam. Namar ba u pyrsakurim um ju mlien ha ka khaï pateng, kumta um sngewnang pynlaid bad um treh ban shimti ia ka dukan. Kumta ia ka dukan la dei ban shu buh nongpynlaid noh da u briew, lada kam mih jingiohnong kumba khmih lynti pat, la dei ban shu ai wai noh ha ka dor bakham heh; bad lada kwah ban ioh spah syndon shisien ioh, ki trai dukan ki hap ban die duh syndon ha uta uba don tyngka pliah ban thied ha ka dor barem kaba fyn ym kham don koit ki *para-kher para-mer* kiban jakot bor ban bei pisa.

Ka rukom jong ki Dkhar lane ki Phareng pat ka long ba ka jingiohpateng ka hiar sha ka liang shynrang. Kumta lada une u nongkhaï u dei u dohiong, u dohlieh lane unol;uno uwei pat u kynja bynriew uba don ka rukom iohpateng kaba long markhongpong ia ka jong ngi, ka dukan kan leit sha ka kti u khun shynrang. Namar ba u khun u la ioh lypa ia ka jinghikai, ka jingnang jingtbit, ka jingmlien ha ka kam, bad ka sap ba hiarpateng na u kpa, te un lah ban nang pynroi bad pynheh pynlar ia ka dukan bad kumta pateng la pateng.

Dei ha kane ka rukom kein, ba ha ka jaka ba ngin longtrai bad pynlaid ia la ka khaï pateng da lade hi kum mynbarim, la long kynrad bad korbar pynban da ki laiphew bynriew kiba nang iaithap ruh mrong kumno ban ioh kynti ia kane ka kabu kslar lada ngi bieit ban aiti la ki hok ha ki.

Ngi thoh bad pyni hangne ia ki jingeh jingthaiñ, ki jingwit jingwa bad ngi kdew ruh ia ka daw tynrai kaba ia pynhiar pyntroiñ ia ka khai pateng jong ki khun ka ri Khasi-Jaiñtia; da kaba kyrmen skhem ruh ba ngi ki trei-muluk trai-jaka, ngin kyndit briew noh ban khyllie pat ia ka khai pateng, U Khasi hyndai, kumta ba ka ri kan roi kan pa bad ka jaitbynriew kan kiew shaid shaid ha kane ka liang trei-kam ba shong ka spah ka hajar, ka ber bad ka iktiar de.

Nalor kata, to ngin pdiang naduh ka dohnud, ngin pyrkhat khia mynsiem bad ngin pynlongkam ruh artat ia kine ki tiensneng ki Tymmen hyndai, kiba ia lum ia lang bad ia thoh myn-hynñiewphew san snem da u Radhon Singh Berry, u Riewstad Ka Akor Khasi :—

" To hikai ia ia ka khaïi ka pateng,
Khun Khasi, khun War khun Bhoi, khun Synteng;
Lada'm bun baiseng ruh na lade hi,
Tang ba iai minot kan roi Suki;

....
....
....
....

To hikai pynnang ia ka kheiñ ka diah,
Thir ia jingmut ha bashong bathiah;
To khmih thuh wat na ki nongwei nongar,
Da kumno ban wan jia ka kam ka iar;
Da khalai biang ha ia ka jingmut;
'Kah biang thik ka long briew na kut shakut." [1]

---

1. Ka Jingsneng Tymmen.

LYNNONG—IV

KA KHAÏ PATENG HA SHILLONG

Ha ka lynnong ba la dep, ngi la lapule bad iatainia shaphang ka daw tynrai kaba la pynlong ia ka khaï pateng jong ngi ki khun U Hynñiewtrep, ban leit sha ka kti bad ka jingpynlaid jong kiwei pat ki jaitbynriew. Mynta hangne pat ngin iapeit katto katne, kumno kane ka ktah ia ka khaï pateng ha sor Shillong.

Ka Shillong, nalor ba ka long ka nongbah jong ka Meghalaya, ka dei ruh ka shnong khaï pateng ba eh e bad babun briew tam ha kine ki jylla ri um thaiñ mihngi jong ngi. Ka pisa kaba leit ha ka jingiadie iathied bad ka jingsiew jingtda ha kane ka nongbah ka long d ki phew lak tyngka (ne da ki klur pynban) shi sngi shi sngi ; kumta ka jingiohnong kaba pynroi bad pynriewspah ia ki nongkhaï ka long da ki phew hajar tyngka manla ka sngi, bad ha ki sngi *bathnem* bha ka die ka thied ka poi ruh da ki lak tyngka.

Ka Shillong ka long ruh ka kmie jong ki iew ha ka ri Khasi-Jaiñtia. Ia ki jingmih bad ki mar ki mata kiba wan kiew na sha ri Dkhar la wallam shuwa ha k , bad nangta pat sa pynphriang ban die kylleng ka ri lyngba ki nong khaï. Ha kajuh ka rukom ia ki jingmih na sawdong ka ri jong ngi la lum shuwa hangne bad nangta ki sa shalan sha kiwei pat ki ri. Ngi iohi ruh ia ki surok ne ki lynti mator-kad na baroh ki thaiñ jong ka ri ba ki iashem 'ut khoit ha kane ka nongbah ; lane, kane ka Sor ka dei ka thymmei ba long *Pyrdi* ia baroh ki surok ka ri Khasi-Jaiñtia. Kumta ka Shillong ka long ka shnong khaï pateng badonkam tam ha kane ka ri jong ngi.

Hynrei kaba sngewsih, kaba pynpangnud bad kaba ïjew mynsiem de slam, ka long ba ha kane ka juk mynta ka babun bah bun san ka jingkhaï ha kane ka Sor la

longtrai bad pyniaid da kiwei pat ki jaitbynriew; katba ki khun U Hynñiew Trep kibym don lad don lynti pat, ki hap ban shu long tang ki nongtrei ha ki dukan ba-iphuh iphieng jong ki. Ka Shillong kam shym don ha Syndah (khappud) Ri thor, hynrei ka long ka shnong ba shong pdeng jong ka ri; namarkata, ngi lah ban ong bad ban ngeit ruh ba ha ka banyngkong nyngshab baroh ki nongkhaï pateng bad ki nongdie jingdie ki la dei tang ki Khasi suda. Mynta to ngin iapyllait por khyndait ban pyrkhat kumno ka khaiï pateng hangne ka leit sha ka kti bad ka bor jong ki laiphew jaitbynriew.

Ka daw bakongsan tam, kaba la pynstet ia ka jingleit noh ka kam khaï pateng na ka kti jong ki Khasi sha ka jinglongtrai jong kito ki nongwanbuhai-shnong ha Shillong, ka long ka jinglaknieh-lahdie (competition) hapdeng ki nongkhaï kynthei bad ki nongkhaï rangbah. Kumba la ong ha ka lynnong ba la dep, ki longkmie jong ngi ki trei bad pyniaid ia ki kam khaï jong ki ryngkat bad ki jingeh bad jingpynwit bahar rukom; kumta kim lah shan bad kim lah kyrda ruh ban ialeh pyrshah ia ka jingkhlaiñ baryntih bad baskhem jong ka khaï pateng ki Rangrithor, bad nangta ki dukan Khasi ki troiñ noh bad ki jah kyrteng de kawei hadien kawei pat; te ha ka jaka jong ki pat la mih pli ter shi ter da ki dukan ba pynroi spah jong ki nongwan-shongthap. Kane ka jingkhyllem ka khaï pateng ki Khasi kam shym long tang ha Sor Shillong hi, hynrei ka long kumjuh ha manla ki iew ki hat jong ka ri ha kiba kiwei pat ki kynja-bynriew ki loh lad ban long nongdie jingdie. Namar ka jingiakyllum eh ha ka trei kam trei jam bad ka jingiatyllan than ha ka leit ka wan; te don ki khep ha kiba ia ka jingshongkha u laiphew jait nongkhaï ha ki nongshongjew jong ngi ka long kabym lah ban kiar. Kane pat, wat la ka long ka jingjia batengkhat ruh, ka wallam ... nian ia ka jinglongtrai baskhem bha jong u laiphew bynriew halor ka khaï pateng ba la shong syier jong ngi.

Ngi lah ruh ban ong ba ka khaï pateng u khun Khasi-Pnar ka leit sha kiwei pat namar ka jingbieit bad jingduk. Kane kam long kaba baroh ngin lahap jingmut—namar ngim shym sahdien lane bieit sah, bad don ruh bun bah ki Khasi kiba don spah don phew bad ki don ruh kyrhai ka jaka ka puta. Nalor kata, ka jingkhaï khutia (retail trade) kam donkam ka seng ka dang (capital) ka baheh katta katta kat haduh ban da khang lad syndon sbak ia ki parari Paidpdeng, ban trei ia kane ka jait kam. Nangta pat, ki Khasi hyndai ki la long ki batbit bha ha ka khaï pateng, bad ka jingpoi u Sohñiamtra ka ri jongngi; slem bah mynshuwa, shaduh ri Syria bad Europe ka ai ia ka sakhi bashai kdar. "U Sohñiamtra ka ri Khasi bad Jaiñtia u la pawnam la slem bah. La ong ba ki nongkhaï Arab la slem bah ki pynpoi ia u sha Syria bad nangta u sa poi sha Europe." 1. U Lt. Colonel P.R.T. Gurdon uba la long nongbishar ha ka ri jong ngi, u thoh shaphang ka khaïi pateng ki khun u Hynñiew Trep kumne ! "Namar ba ki Khasi ki long ki nongkhaï bakhraw kine ki baikhrong ki long bunsien ha ki iew ki bakham heh ki badondor shibun (mih pisa bun). (As the Khasis are great traders these tolls are often at the larger markets family valuable)." 2. Te kumta, kumba mynhyndai ki Khasi ki la long ki nongkhaï ki bakhraw bad batbit, mynta ruh ki lah ban long kumjuh hi lada ki lah ban ioh lad bad jinghikai ha kajuh ka rukom kumba ioh kito ki jaitbynriew kiba wan seng khaï pateng hangne ; kata, ba u khun un shimti bad ioh ia ka jing longtrai ia ka kam khaï pateng na la u kpa lajong, hynrei ym na u kthaw-kurim kumba ka long mynta.

Halor ka jingshisha ba ka kam khaï U Khasi ka neh tang shipateng, pynban ngi iohi ha Sor Shillong ba don ki dukan jong ki parari kiba la neh haduh ar ne lai pateng bynriew bad ki roi bad kiew shaphrang kum ki dukan jong ki shongthap shongbiang hi. Kane ka long namar ba ia ka jingpynlaid bad jingtrei ia ka kam la shimti da u khun na u kpa lane da u pyrsa na u Kñi (ha kiba dang bat ia ka rukom kamai tngkur).

Ngi ju shem pat ba don ki nongkhaï kiba la aiti la ka jingpyniaid ia la ka kam ha ki khun shynrang, hynrei ka jingkhaï jong ki kam shym la neh bad ka nang rit bad nang ring pynban ; bad ka long hi kumba shimti da ki khun kynthei lane da u pyrsakurim na u kthew. Kane pat ka long namar ba ka jingai la ka bor pyniaid khlem don ka jinglongtrai halor ka kam ka pynsniew ia ka kam bad ia u khun ruh. (Namar uei uban lah ban kitkhia la kaei kabym dei la ka jong ? Mano keiñ bym peit bad wad ia ka jingbit jingblang na ka bynta la ka jingim baroh shilynter ?). Namarkata, haba ki kmie ki kpa ki aiti ia la ka khaï ka pateng ha u khun shynrang ki dei ban aiti ryngkat bad ka hok longtrai ; lymda kumta, kata ka jingaiti pyniaid kam kan pynsniew mynsiem ia ki nongai bad kan pynshong kynrong bad pynkulmar jingmut ruh ia u nongpdiang.

Nangta pat ngi iohi tyngkreiñ ha Iewduh, ba la ka kam die dohmasi bad dohsniang dang bat bad pyniaid hi da ki Khasi. Ki don katto katne ki dukan die dohmasi jong ki Musulman, hynrei la ki babun te dang pyniaid hi da ki Khasi. Haba lajan ha baroh ki dukan die jingdie ha Iewduh la bun da uwei pat u laiphewbynriew, hato balei keiñ ba ha ki basa die doh pat de dang bun hi ki Khasi ? Kane kam dei mo parari, ba ia ka jingpyniaid ia ka kam die doh la bat da ki Rangkhasi bad ym da ki Thei jong ngi ? Ngi ngeit bad kyrmen ba baroh ngi ia sngewdei bad iamynjur ruh ba dei ka jingtrei bad jingpyniaid da ki rangbah kaba la pynneh la ka kam die dohmasi bad dohsniang ha ka kti jong ki Khasi. Nalor kata, ka dei ruh ka kam hiarpateng jong ka Mawlai—namar ki babun hi ki Nongdie dohmasi ha Iewduh ki dei ki Nongmawlai. Haba kumta ka jingiaknieh lah die (Competition) ka long para rangbah. Ki bushor ki ju pyndonkam da ka die tat dor (ka buit babha tam ban ring ia u nongthied) ; hynrei namar ba ka doh ba ot ki Khasi ka kham bha, te wat la ka kham rem ruh ki kham lah die pynban ma ki. Kumta ngi kyntu bad kyrpad jur ia ki Nongdie doh jong ngi, ba

kin nang kham pynbha bad pynjanai shuh shuh ia la ka kam ba ki dang bat, ba u wanwir wanhab un nym loh lad ban wan knieh ia ka kamai kajih bad ka spah ka phew jong ka ri ; bad ba kin long ruh kum ka nuksa babha kaban pynlong ia ki Rangkhasi ban iamih ter ter sa ha kiwei kiwei de ki jait kam khai pateng.

To lada ngi peit bniah bad bishar bha ruh, ngin iohi bad ngin shem ba ngi ki Khasi ngim dei keiñ ki babieit palat ha ka khaï pateng ; hynrei ka jingsahdien bad jingrandien jong ngi, ka long namar ba ka rukom lajong hi kam ai lad ai lynti ba ngin roi bad kiew shaphrang ha kane ka liang trei kam Namarkata, ka la dei ka por ba ngin weng noh syndon ia ka tynrai ka jingbymneh ka kamai kajih, bad ba ki shynrang Khasi kin iamih pyrthei ban shimti lem ia ka khaï pateng ba la troiñ jong ka ri. Lada ka East India Company ka la synshar ia ka ri India, kumno te ka khai pateng kan ktah ia ka ri Khasi Jaiñtia bad Meghalaya ? To ngin kyndit bynriew noh mynta kumne, bad ngin iatylli lang baroh ban iapyrkhat bad rai ban leh ia kaei ba ka jaitbynriew jong ngi ka donkam bad ka dawa ba kane ka pateng jong ngi ka dei ban pyndep.

1. Ka Geography Khasi.
2. The Khasis.

LYNNONG—V

KA JINGIAR BAD KA LAD BAN LONGTRAI BIANG HALOR KA KHAÏ PATENG.

Katba ki briew ki nang roi parum pareh ka jingdawa ia ki mar ki mata bad ka bam ka dih ka nang kiew artet, bad ka khaï pateng pat ka nang heh bad nang iar ha ki bynta baroh. Haba peit na kane ka liang, ngi iohi shai ba ka long ka badei ban nang pynheh pyniar shuh shuh ia ka khaï pateng ha Sor Shillong.

Ka jingkhapngiah ka lewduh ka la long ka bapalat haduh ba bunsien ki nongleit siew leit tda ki iatyngkhuh parabriew, ki shah syllad la ki pla-siew ba ki kleng ne ki khoh ba ki kit. Hynrei ka basniew eh ka long ka jingiohlad ki nongkloh-pla ban khura ia ki pla bad tuh ia ki pisa jong ki nongleit siew. Katno ka long ka ba isynei bad isangsot ban peit ia kito kiba hap hapoh kane ka ktem jong ki nongkloh-pla ; namar lymda ki don kiba haïng hasem ne ki paralok parajor kiba lah ban iakyrshan pisa lem, ki dei ban shu leit phai thylli beit sha la ïng.

Ka jingiabeh ki nongkhaï ban ioh jaka ha lewduh ka long ka bajur katta katta, haduh ba la hap ban pynlong jaka die jingdie harud lynti, ha syndah dukan lane da kaba shu ieng ryngkat bad la ki jingdie Lada ngi pyllait por ban peit bniah ngin iohi ba kynrei kyrhai ki longkmie jong ngi kiba die madan bad ñiar eh ban shem ia kiwei pat ki kynjabynriew ba kin die jingdie ha lynti ne tyngkhap jong ki dukan heh ; bad ki khmat pat kin thait ian shuwa ban iohi ia U Rangkhasi ba u shong die dukan ha lewduh. Kane ka long ka bynta bakhraw kaba dei ban pyrkhat khia bad sani—namar bun bah bun san ki nongkhaï trai muluk kiba shong bad phriang la ki jingdie ha madan bad khyndiat eh kiba don la ki basa bad dukan lajong. Kane ka long kum ka ït kaba pynpaw ia ka jingduk, jingkyrduh bad jingtroiñ jong ka jaitbynriew jong ngi; bad

lymda ngi kyndit briew noh mynta 'kumne kan poi ka por ba ki pateng longdien jong ngi, kin ym ioh jaka shuh ha kane ka lew wat tang ban ioh khem la ka jakyntien.

Namar kane ka jingkhapngiah, ka lewduh ka la iar bad pylar la ki thapniang; hynrei ka ba-phylla ka long ba kam shym heh ha ki phang baroh—ka iar pynban tang shaphang mihngi bad sepngi, katba ha ki bynta bashatei bad shathie pat ka shu long hi kum ha ki por mynshuwa. Kumta lada dro ia ka dur jong ka, kan syriem ia ka sim kaba piar la ki thapniang hynrei kaba la shah phut noh ia u tdong bad shah khrai khlieh naduh syndah tyrpeng.

Ka jingdon ka len shipai ka la khang lad sbak ia ka jingmih ki dukan ha ka liang shathie, bad la don katto katne tylli ki karkhana kiba la shah pynsangeh ha ki bor shipai. Kawei na kita ka dei ka karkhana ot dieng jong ka K.J. Hills District Marketing Co - Operative Society Ltd., ia kaba la pynkynriah noh sha Mawlai-Nongpdeng mar shilliang wah bad ka madan Weiking. Kumta ngim lah shuh ban pynheh ia ka lewduh ha ka liang bashathie; lait sa tang da kaba pynkynriah noh ia ka Len sha kawei pat ka jaka.

Katba ka jingplie dukan bahar rukom, ha ki ar liang jong ka Surok Shillong—Gauhati ha ki kyntoit Karikhana bad ha ki rud Surok ter ter haduh ban da iasoh bad ka Khyndai Lad, ka long ka ba - ishongshit bad iphuh iphieng bha, ki rud surok jong ka Mawkhar bad Jaiaw pat ki ipjah slam slam. Lada ka jingnangheh ka lewduh ha ka phang shathie la khang da ka len shipai, ka mynsiem bympatiaw ne bym khein snep ia ka khaï pateng jong ki trai ing trai jaka pat, kam ai lad ai lynti ia ka jingieng ryntih ki laiphew jait ki dukan ba pynroi kamai kajih ban nang mih ter ter ha ka phang bashatei jong ka lewduh.

Katba ka jingthnem ka die ka thied ha lewduh ka la ring kum ka maknet ia kiwei pat ki nongkhaï nabar, ki rangbah Khasi pat kim i don jingpatiaw ei ei, bad imat i kumba ki khmat jong ki ki sur matlah ha kane ka liang treikam. Kaei keiñ kaba la set kut bad khang tala ia ka mynsiem khaï pateng u Khun Khasi? Hato kane kam dei namar ba ki shynrang kim longtrai ia ka spah, kim ioh jinghikai na la ïing bad ba ka khaï pateng kam hiar na u kpa sha u khun? Naba ñiar eh hi keiñ ban shem la ki ïing nongkhaï Khasi ki ban ai pateng ia la ka kam ka jam ha u khun shynrang, hynrei ki babun balang te, ki sngewhun mynsiem ban aiti ia la ka jingkhaï ha u pyrsakurim. Kane keiñ ka dei ka dawbah jong ka jinghiar arsut bad jingtroiñ ka khaï pateng jong ki Khasi.

Kumno ban ioh pat ia ka khaï pateng—Ka jingbymdon lad jong ki parakher paramer ha ki kam khaï pateng, ka long kawei na ki jingeh bad jingpisa mynsiem—kaba la pynkhih lynga ia ki jingmut jingpyrkhat jong uno uno u riewleit ri bashisha. Te kumta ban *pyllait rih* ia la ka jaitbynriew na ka jingpang khrew ha ka khaï pateng, bad ban bet ruh ia u symbai ha kane ka lyngkha treikam; ngi buh hangne ia u saipyrkhat ba ki paradoh parasnam kin ioh ban iapuson, iaphylliew jingmut bad iatai bniah bha thik pa thik khnang ba ka nam khaï pateng u Khasi hyndai kan khie im biang. Ha kane ka liang ngi lah ban ring ksai ha ki ar tylli ki bynta :- Ka jingpynioh biang la kito ki dukan ba la ju aiwai baroh shikatta bad ka jingpynheh shuh ia ka lewduh ha ka phang bashatei.

Shisien ba la aiwai, ka long kaba da eh bad jwat than ia u trai dukan ban ioh pat ban trei kam da lade; bad wat la u don dukan makna ruh u hap ban trei noh da kawei pat ka jait kam. *Te kumta ba ka khaï pateng kan wan noh sha ka kti jong ki khun U Hynñiewtrep, kan bha ba baroh ki trai dukan kin aiwai ryngkat bad ka jingieteh kyrmit ba da tip bad ithuh da ka ingshari ha kata ka rukom, ba ki trai kin lah ban shimti noh ha lade ia ki dukan ha kano kano ka por*

ba ki donkam ; hynrei kane ka por kam dei ban palat na ka shipateng trei kam; kata, hapdeng arphew bad arphewsan snem. Ha kane ka rukom, ka kyrmit ka lah ban long tang shisien iateh haduh 20 ne 25 snem lane kan long lai, san lane shiphew snem; bad lada pynthymmai ruh kam dei ban slem palat na ka 20 bad 25 snem. Kane ka kyrmit kan khanglad ia u nongwai dukan ban pynhiar pateng ia la ka kam khaï na u kpa sha u khun, hynrei kan neh tang ha ka pateng jong u nongseng hi. Ki khun nongkhaï kiba shu wai dukan kin ym loh lad shuh ban long nongkhaï bad kin hap ban trei noh da klwei pat ki jait kam kumba long ma ngi ki Khasi mynta. Ha kane ka bynta ngi kyrpad ia ki trai dukan ba kin kham pyrkhat kylluid mynsiem ia ka jingbit jingbiang jong ki para kher para mer kiba shu shong wai.

Hato kane ka jingiateh kyrmit ka long kaba shong aiñ? Lada ha ka kam Sorkar u briew um lah ban trei palat na ka por ba la buh, bad um don hok ruh ban pynhiarpateng ia la ka kam ba u trei ha u khun ne kiba ha ïng ha sem, te kumta kane ka kyrmit ka long kaba iadei bad ka aiñ trei kam trei jam bad ka long hi ka bynta jong kata ka Indian Contract Act, 1872; namarkata, ngim iohi ban don daw ei ei ba ki bor synshar kin ym ithuh ia kane. Ka shong eh, namarkata, ha ki trai dukan trai basa ban don ia ka mynsiem khaii pateng, kumta ba ha ka jaka ban shu ioh tang ka baiwai kin long noh ki nongkhaï batbit kum mynbarim.

Ka jingwallam pat ia ka khaï pateng sha ki parakher paramer ha kane ka rukom ka long kaba shim por slem than; kumta ngi buh sa kawei pat ka mat, kaba lada kito ki parari kiba don lad ki pdiang ban pyntrei kam ia ka, khlem artatien ka jaitbynriew jong ngi kan long ka ba laitluid ym tang ha ka synshar khadar, hynrei kan don bor ruh de ha ka ioh ka kot tang hapoh kine ki san bad shiphew snem ei ei.

Lada ngi iaid suki jai bad peit khongkhai bha ia ki ar liang surok naduh Lad Hospital, Jaiaw haduh Motphran, ngin iohi ba don bun ki ïng kiba dang don hi ki jaka babit ban shna kano kano ka jait dukan kaba lah ban bsa bad pynbiang ia kata ka ïng kaba plie dukan. Ha kajuh ka por ba ngi ud bad ngi lynñiar sat, 'bym ioh kam shi bym ioh kam,' ngi tap matlah pat la ki khmat ia ki kam bad ki jingtrei jingktah kiba don ha phyllaw ïng lajong. *Te kumta lada kawei pa kawei ka ïng rud surok naduh Motphran haduh Lad Hospital, kan plie noh la la ka dukan die jingdie kan iarap ban pynkylluid ia ka leuduh bad ha kajuh ka por, kin ai kim ai jam bad jingtrei jingktah ia bun bun ki khun samla jong ngi kiba shong khlem kam.* Lada ki dukan rud surok ha khyndai lad bad Jail Road, naduh neng Donbosco haduh jan Ïngmane Presbyterian ha Laitumkhrah bad ha ki thaiñ Karikhana, ki lah ban bsa khun bsa kti; te tharai lada ki parari ha ki ar liang surok ha Mawkhar bad Jaiaw Pdeng, kin plie noh la la ki dukan kin ym iah mo ban long ka jingkyrshan baratbah ia ka ioh ka kot ha ki ïng ki jong ki? Ha kane ka liang, ka jaitbynriew ka donkam eh ia ka jingkyrshan paradoh parasnam, kumta ba ka pisa kaba pynlut kan long ka Umpohliew kamai ia la ki kher ki mer; bad ki nongdie pat kim dei ban bam iohnong palat than, hynrei ka dor ka mur ka dei ban iahap bad ka dor iew dor hat.

Khnang ba kine ki ar liang surok kin long ki bakhuid, baitynnat bad ba-iphuh iphieng, kan long kaba iadei eh ba kine ki dukan thymmai kin buh tang ia ki kynja jingdie kibym pynmih jakhlia jakhlaid ne jaboh jabaiñ ei ei kum :- Ki jaiñ ki nep, ki juti ki muja, ki tiarshet tiartiew, ki jingbuh jingsat, ki sopti ki sopjat, ki kot ki sla, ki dawai ki dashin bad kumta ter ter. Namar ba ki nongshongshnong ka ri Khasi Jaiñtia ki dang bun hi ki khun u Hynñiewtrep, te lada lah ban plie ia kine ki dukan thymmai ngi kyrmen bad ngeit skhem ruh ba ka die ka thied kan long kaba iaid bha shaid shaid. Kumta ki nongdie kin ym duh jingkyrmen shaphang ka jingiaid jong ki mar ki mata.

Ba ki nongthied kin ioh ia ki mar kiban pynbiang bad pynhun ia ka jingkwah bad ka mon jong ki (kaba long ka daw tynrai jong ka jinglahdie kaba pynneh ia ka longrynieng ka khaï pateng), ka bakongsan eh bad badonkam tam ka long ba kine ki dukan thymmai kin iamih lang ter ter tang hapoh shisnem bad ar snem ei ei. Da kaba sngewthuh shai kdar ba ka khaï pateng ka long ka tyllong kamai kajih bakhraw spah kaba la khot bad khring ia ki riewkhaï na kylleng ki jaka ka ri India bad nabar ruh, bad ba kane ka jingplie dukan ka long ka kabu ksiar ban ai kam bad jingtrei jingktah ia la ki khun ki kti; kan bha ba ki trai ïng ha kine ki jaka kin iawad baiseng baidang—da kaba shim tyngka kylliang na ki bank; ki Seng Bhalang ruh kin pynjynsur ia ka mynsiem iarap bad ka Sorkar de kan bei tyngka kaban iabiang bad kane ka jingdonkam. Nangta pat, lada ki Khasi Hyndai ki lah ban bei pisa ia ka jinglut bakhraw ha ka Thep Mawbah da kaba lum ia u synñiang u bynhei ryngkat bad ka pynkham ka pynsoh, te ki riewmynta ruh ki lah ban pynmih baiseng baidang ia ki trai ïng jong kine ki ar liang surok, da kaba shim bad bud ia ka nuksa babha bad ka mynsiem iarap bad iakit lang jong ki Khasi ha ki por barim.

Lada ngi pynlut por ban iaid kai kylleng ka Sor Shillong, ngin shem ba don iew ha Laban, Malki, Jail Road, Laitumkhrah, Polo, Umpling bad ha Mawprem ruh la sdang ban don iew; hynrei ngim iohi syrngiew iew ei ei ruh em ha Lummawbah, Umlyngka, Mawlai, Riatsamthiah, Wahingdoh bad Jaiaw. *Te na ka bynta ban kham kylluid ka Iewduh bad ba kan long noh ka Iew heh kaban shalan mar, kam bha mo ban plie iew marbam mardih noh ha kito ki jaka bym pat don iew mynta?* Lada ka iew Pongkung, ka iew Sohlong bad ka iew Tyrsad ki dang mih hadien ka jingplie surok, bad ka die ka thied ka laid bha; te ngi kyrmen ba kita ki iew Sor kiban dang plie thymmai ruh kin long ki balarkam.

Haba iakren shaphang ka khaï pateng, ki baben balang ki kubur ba ki Khasi hyndai ki kheiñ kor bad ki tbit

bha ha ka khaï pateng, bad ki riewmynta kim long ei ei haba ianujor bad ki. Kane ka long ka bashisha, bad ngi pule ruh ba: "... ki Sohra ki pyniaid ia ka jingkhaï jong ka ri Laiphew Syiem baroh shaphang ri Shilot haduh Dacca, Bengal. Ha kane ki tymmen Khasi ki iathuhkhana shai eh haduh mynta"[1] Na ka kot jong U Rev. G. Angell Jones, ngi ioh jingtip ba ki Khasi ki ju leit iakhai bad iadie iathied sha ka shnong Pandua kaba ha khap-pud Bengal (Bangla Desh) bad ha kaba don ka iew ka hat ka bakham heh. Nangta ngi pule shuh shuh ba: "U Jonkha . u la plie dukan ha Mawsmai ... . U Babon u don dukan ha iew Sohra," bad " .. . U Muno. Une ruh u long u nongdie jingdie ha iew Sohra,"[2] Kumta ngi lah ban mutdur bad ban kynmaw tympang ruh haduh katno ka khaï pateng u khun Khasi hyndai ka roi ka san, ka heh ka iar bad ka ieng rasong bha; lada ngin iapyrshang bad nujor ha ka rukom-badei, kane ka jing-iengrasong ka khaï pateng u Khasi hyndai kan ym da iapher eh na ka jingkhaï jong kine ki laiphewbynriew mynta. Nangta pat, ka jingpaw kyrteng jong ki lai ngut ki Shynrang Khasi ha ka kot kabym dei shaphang ka khaï pateng, ka ai ia ka sabut ba ki shynrang Khasi hyndai ki long kiba imsngi bad kitkhia bha ia ka kam khai pateng.

Ngi la iohi tyngkreiñ da la ki khmat, ba ka jingpyniaid ia ka khaï pateng tang da ki longkmie Khasi, ka la pynhiar arsut bad ka la pynjah pyndam ruh ia ka nam khaï pateng u Khasi hyndai. Kumta ka long ka kamram bamardor jong ki rangbah kane ka pateng mynta, ban shimti lem ia ka kam khai pateng; bad ba ki kmie ki kpa pat kin ai lad ai lynti ia la ki khun shynrang, ban long ki nongkamai nongkajih kiba pynheh pyniar bad pynneh pyn-sah ia la ka spah nongtymmen nongsan. Lada ki rangbah Khasi ka juk mynta ki don ka mynsiem trei-kam khaï pateng kum ki jong u Johkha, u Babon bad U Muno ryngkat ruh bad ka mynsiem ban ialeh bad iaksaid ban lait na ka jingtlot jingswai ha ka ioh ka kot; te ka jingdap jingbiang bad ka

jingkiew shaphrang kin wan ha kane hi ka pateng jong ngi mynta, bad ngin ioh bat biang ia u lakam ka jingioh jingkot kumba ngi la ioh kynti ia u rishot ka synshar khadar. Hynrei lada ki shynrang ki dang sur matlah hi ha kane ka liang, te ngin long ka pateng-bynriew kaban long ka daw tynrai jong ka jingngop ka jaitbynriew; bad u rishot nongkynti ka synshar khadar un khyllem khlem lah khie khlieh shuh hapoh ki tyrsim jong ka jingduk jingkyrduh.

---

1. Ki Dienjat jong ki Longshuwa.
2. Ka History jong ka Balang.

LYNNONG—VI.

KA JINGTREI KARKHANA.

Ngi dang shu dep pule shaphang ka khaï pateng bad ngi la iohi ruh haduh katno ka jaitbynriew jong ngi ka tlot ka swai, ka hiar arsut bad ka troiñ ha kane ka jingtrei badonkam. Mynta pat ng'n iaphai sha ka jingtrei karkhana bad ngin iapeit ia ka jingkiew bad jinghiar ki parakher paramer jong ngi ha kane ka jait kam.

Ka kam karkhana ka long kawei na ki jingtrei jingktah badonkam tam jong u khunbynriew kylleng ka pyrthei. Ki ri kiba la iaid shaphrang bad ki bariewspah ha ka pyrthei, ki dei kito kiba don bun eh ki karkhana. Namar ka jingpynmih bad ka jingshalan bun ki tiar ki tar bad ki kor ki bor, te baroh ngi iabna ia k nam bad ngi tip ruh ia ki kyrteng jong ki ri: America (U.S A), Russia, Japan, Bilat bad Germany; hynrei ngim ju kham iohsngew ia ki Pyrkut jong ki ri: Equador, Peru, Kenya, Dahomey, Togoland, Tunisia bad Basutoland; bad wat ki khynnah kiba pule ia ka Geography pyrthei ruh ki shem jingeh ban kynmaw kyrteng ia ki.

Kumba ngi b m bad pyndonkam manla ka sngi ia ki jingmih na ka rep ka riang, kumta ruh ngi donkam khlieh ka sngi ia ki tiar ki tar ba shna ha ki karkhana Ngi lah ban pyndonkam ia ki tiar ki tar bad ki jingmih na ki karkhana ha ki ar rukom :- (1) Ki tiar kiba ngi donkam ha kaba trei ba ktah bad pynmih kamai kajih (Capital goods) kum: Ki Mohkhiew, khulom, wait, kor suhjaiñ, kor shonkot bad kumta ter ter; bad (2) Ki jingmih ba la pynkylla dur kum: Ka Umsoh ba la pynmih na u soh, ka shini na u pai, kotsada na ki diengkseh bad ki siej, ka juti na ka snieh bad har rukom kiwei pat ki jait jingdonkam. Haba kren lyngkot, ki tiar bad ki jingmih na ki karkhana ki leit lut sha baroh ki jait jingpyndonkam bad jingtrei jong ki briew. Kumta nalor ba

ka jingtrei karkhana ka long ka badonkam, kan nang heh nang iar bad nangkiew artet katba ki briew ki nang iaroi parum pareh bad ka jingbun briew ka nang iaid shaphrang.

Na ki lai tylli ki jait kam baiar bad badonkam tam: Ka rep ka riang, ka khaï pateng bad ka kam karkhana; ka bεeh tam ban seng bad ban pyniaid dei ka jingtrei karkhana. Namar bə bun than eh ki jnit ki jnat ha ka, te kane ka jait kam ka shim bad donkam lang ia ka bor met bad ka bor jabieng jong u nongtrei. Kumta ka donkam ia u nongtrei ban ioh ka por bakylluid ban hikai trei ia kane ka kam—U briew uba trei mekhanik u dei ban trei ei shuwa khlem bainong, haduh ba u trai karkhana un da i iapsngi ban ai tulop ia u. Te kumta u briew uba la don la ki khun ki kti, lymda u dei u baoon bakot, um lah shuh ban leit sdang trei ia kane ka jait kam.

Namar ba ka long ka kam ka ba-eh bad bakhia, bad kaba donkam ruh ia ka jingkhlaiñ ka met ryngkat bad ka bor pyrkhat bablang ; te kumta ha ngi ki Khasi ruh, ia ka jingtrei karkhana la shimti bad pyniaid da ki shynrang. Wat la ka jingtrei bad jingpyniaid ka long ha ka kti jong ki rangbah, hynrei ngi iohi ba ki karkhana Khasi kim roi bad kim kiew shpahrang kum ki karkhana jong kiwei pat ki jaitbynriew. Kumba ka long ha kine ki por mynta, ia ka jingtrei karkhana ha kane ka ri jong ngi dang ioh bat bad pyniaid lang da ki Khasi bad ki shongthap ruh. Hynrei haba peit khongkhai bad bishar bniah bha, ngi iohi ba ka por kam slem shuh ba kane ka jait kam ruh kan sa leit noh sha ka kti jong kiwei pat, kumba ka la long ha ka khaï pateng.

Ngi la ong ba ka khaï pateng ka leit sha kiwei pat ki jaitbynriew namar ba ki nongkhaï kynthei jong ngi kim lah kyrda ban ialeh pyrshah ia ki nongkhaï shynrang. Te kumno pat keiñ, haba ia ka kam karkhana la trei bad pyniaid da ki rangbah; pynban kane ruh ka jait kam ka

la i kumba kan sa leit noh sha ka kti bad jingpyniaid jong ki shongthap shongbiang? Ka daw jong kane ka long beit namar ba ka jinglongtrai ia ka kam karkhana jong u kpa ka leit sha ka khun kyntl ei kabym lah bor ban pyniaid ia ka. Naba kane ka dei ka kam u rangbah, te ha ka bakhatduh ka jingpyniaid ia ka karkhana kan leit sha ka kti jong u pyrsakurim; bad dei ha kane ka rukom keiñ ba ka jingtrei karkhana jong u Khasi ka troiñ, hiar arsut bad ka kyllon ruh hakhmat ka jong kito kiba don ka rukom bamarkhongpong ia ka jong ngi. Kumta ha ka rukom jong ngi ka jingtrei karkhana ka hiar pateng na u kthawkurim sha u pyrsakurim, bad kane ka la pynlong ia ki karkhana jong ki Khasi ban ym neh palat na ka shipateng ne ar pateng.

Kaba ngi ju iohi bad shem ha kane ka juk mynta ka long—haba u briew uba seng ia ka karkhana u dang eh dang khlaiñ ka kam jong u ruh ka roi ka man bha; hynrei ynda u la noh ka met, ka karkhana jong u ruh ka sdang ban hiar arsut. Kumba ju long ha ki babun balang, ki khun ki iasyriem bad ki bit shibun ia ka jinglong, ka pyrkhat ka pyrdaiñ bad ka jabieng jong u kpa. Kumta haba u kpa u trei karkhana ki khun jong u ruh ki tbit ia kata ka kam, bad ha ki por ba um lah pyniaid shuh da lade, u la dei ban aiti ha u khun shynrang. Namar ba u dei ban shong ban sah bad ka khun kynthei bad ka dustur iohpateng ruh ka long sha ka liang kynthei, te kumta um lah ban aiti ia ka karkhana ha la u khun lajong. Ba ka kamai kajih, ka spah ka phew kan leit sha ïng ka lok u khun ha kaba u kpa um shong um sah, ka long kaba pyrshah ia ka aiñ longspah longhajar u khun Khasi Khara. Kumta hapdeng ka jingartatien ia ka jingneh bad jingroi jong ka Karkhana u dei ban aiti ha ka khun kynthei—ka batlot bor, bad ha u pyrsakurim—ubym shym ioh jinghikai, jingtbit bad jingmlien ha ka kam. Hangne keiñ ka shong tynrai ka daw jong ka jinghiar bad jingtroiñ ka jingtrei karkhana u Khasi.

Ha ka rukom Khasi ka shongkha shongman ka long da ka jingiaieit bad jingiamon jong ki ar ngut; kumta u

kpa uba don la ka karkhana um lah ban pyniateh bad pyniathon ia la ka khun bad u briew uba trei karkhana. Te lada ioh pyrsakurim da u briew ubym ju trei karkhana—uta u dang dei ban shah hikai ban nang trei ha kane ka jait kam, bad kan shim por slem bah ia u ban kiew kat shaduh ka kyrdan kaban iabiang ba un long u nongynjaid ne nongkorbar.

Da ka jingshongkha bad ka khun kynthei ka jinglongtrai ia ka karkhana kan leit sha u pyrsakurim ubym pat lah ban pyniaid tylli ia ka; hynrei kum u trai jong ka kam, un shim noh ha lade ia ka bor pyniaid bad ka jingkorbar (management), katba ia ka jingtrei bapaka pat (Technical branch) dang dei ban trei hi da u khun. Kumta u khun, uba don ka sap-kpa bad uba la ioh jinghikai, jingtbit bad jingmlien ia ka kam, u dei ban shu long tang kum u nongtrei ha ka karkhana jong ka kur bad u kynum jong u. Namar ba ia ka jinglongtrai bad ka jingpyniaid la shimti da u briew ubym don ka jingnang bad jingtbit ha ka kam; te kumta ka karkhana, ha ka jaka ba kan roi bad kiew shaphrang, ka shu neh hajuh lane ka hiar arsut noh pynban. Na ka bynta ka jingbit jingbiang ki khun ki kti lajong, u khun un seng noh la ka karkhana; bad lada um don baiseng u lah ban leit trei noh sha ba kham heh ka jingioh (namar uei ubym wad ia ka jingmyntoi ia lade?). Nalor kata, ka shait jia ruh ba u u khun jong u trai karkhana u trei kam sorkar bad u pyrsakurim pat u don la ka kam lajong. Haba kumta, ka jingtrei bad jingpyniaid ia ka karkhana ka hap ban long ha ka kti jong ki nongtrei.

Mynta ba ngi la iakhleh bad kiwei pat ki kynia-bynriew, ka dustur iohpateng ka la ktah jur bha ha kaba pynrandien ia ka jingtrei karkhana jong ngi. Ha kiwei ki jaitbynriew ka kamai kajih, ka spah ka phew lane ka kam ka jam ka hiarpateng sha ki khun shynrang; bad dei na kane ka daw ba ka jingtrei karkhana jong ki, ka roi, ka iar bad ka neh ruh bun pateng hadien ka jingkhlad noh u nongseng jong ka. Katba u Khasi u dang khus'ai bad

ialeh shitom khui shi khui ban ioh baiseng baidang, uwei pat u jaitbynriew u shu pynheh beit ia kaba la seng da u kpa lajong. Namar ba ka rukom hiarpateng ka kam ka jam jong u Khasi ka long kumba siat khnam da ka tiehbatur te kumta katba ki shalyntem ka por ki nang tyllun bad ki briew ki nang iaroi parum pareh, ki karkhana Khasi kin nang randien bad kyllon kawei hadien kawei pat; bad ha ka jaka jong ki yn mih pli da ki karkhana jong ki shongthap kiba don ka rukom baryntih bad baskhem.

Ha ka jingshisha ki Khasi ki long kiba da nang bad tbit bha ha ki kam karkhana; bad kumta ngi iohi la ki nongtrei Khasi lajan ha manla ki karkhana ot dieng bad karkhana kali. Namar ba ka rukom aiti kam jong ngi kam ai lad ia ka jingroi bad jingkiew shaphrang jong ka jingtrei karkhana, te kane ka jingtbit ka shu long lehnohei; bad ka kylla jingmynfoi pynban ia ki trai karkhana nawei pat.

Ki Khasi hyndai lei lei— mynba ki kñi ki dang donbor bad ia ka kam jong u kñi la shimti da u pyrsa-kur— ki nang ban saiñ nar hi, kata, ki tih nar na ki par bad ki sa thaw nar. Lada ngi iaid kylleng ia ka ri Khasi-Jaiñtia, ngin shem jaka jaka ia u maw bapher uba ngi khot u 'Mawsarong'; une u dei ka eit nar ba la kyntait ha ha por ba ki riewhyndai ki saiñ nar. Ki kñi ki kpa bamynbarim jong ngi ki nang ruh ban shna wait, mohkhiew, suloi bad kiwei pat ki tiar nar; bad ki la pynmih nar bad shna tiar ym tang na ka bynta ka jingdonkam ha la ka ri, hynrei ki la shalan ruh shaduh ki pyntha jong ka Brahma bad Surma. "U Tymmen Raimon u iathuhkhana ba, na iew Snapur u ju ioh wallam masi raikhoh da kaba iapli tang mar kawei ka masi bad kawei ka napkhapshiah. Iohi na kane ba katno hyndai ki Dkhar ki dang ñiewkor ia ka tiar nar, bad na kata, katno ki Khasi ki riewbha ki manbha na ka bynta ka tiar nar ba ki thaw ki wet".[1] "Ka jingsaiñ nar ka la long shisien ka jingtrei bakongsan jong ka ri Khasi, bad bun bah ka

nar la ju shalan sha Shilot, da ka narliang bad da ki tiar nar ruh ....(The melting of iron was once the chief industry of the Khasi Hills, and a Considerable quantity of the metal used to be exported into Sylhet, both in crude and manufacture state .....)"[2].

Nangta shuh shuh u Lt. Colonel P.R.T. Gurdon u ong: "U Colonel Lister, ha ka snem 1853, u antad ba 20,000 mon u nar la shalan na ki ri lum ha ka dur jong ki Mot khiew sha rithor Assam, bad da ki narliang sha ki pyntha ka Surma, ha kaba la pyndonkam da ki nongshna lieng kum ki tiar pyndait Don bun ki shlem ha kiba ia u nar madei mata na rithor la saiñ biang bad la shna wait bad mohkhiew U Dr. Oldham, ha ka snem 1836, u ong, "ka jinghha jong une u nar Khasi ka long kaba da paka eh na ka bynta baroh ki jingdonkam kumba ia u nar Sweden la pyndonkam mynta. Un long ruh u isbad (Isbad India) babha tam.... ... Ngam don jingartien ba ia ka shoh ka thaw lah ban nang kham pynbit pynbiang bad pynheh pyniar. (Colonel Lister, writing in 1853, estimated that 20,000 maunds of iron were exported from the hills in the shape of hoes to the Assam Valley, and in lumps of pig iron to the Assam Valley, where it was used by boat builders for clamps..... .. there are many forges where rough iron brought from the plains is melted down and forges into billhooks and hoes .. ...Dr. Oldham, writing in 1863, says, "the quality of this Khasi iron is excellent for all such purposes as Swedish iron is now used for. It would also form steel or woots (Indian Steel) of excellent quality........ I have no doubt that the manufacture could be greatly improved and possibly extended".)[3].

Na kitei ki jingthoh haneng, ngi ioh ia ka sakhi bashai kdar ba ka jingtrei nar u Khasi hyndai, ka long ka kam baroi kyrhai; bad u nar ba ki saiñ ha kane ka ri u long u babha tam wat ha ka ri India baroh kawei. Kan long ka burom bakhraw ia ka jaitbynriew, ba lada kino

kino kiba dang don bad kiba lah ban pyntrei kam la ka buit saiñ nar jong ki riewhyndai, kin pynmih pyrthei ban pynim biang ia ka rukom saiñ nar u Khasi jong ki por barim.

Haduh katne, ki Longshuwa manshuwa ki la lah ban pynpaw nam ia la ka ri bad ka jaitbynriew; to ngin kut jingmut triang, namarkata, ban ialeh dukhi khait ban pynim pat ia ka nam jong ki, da kaba ngin seng bad pynlong rukom ban neh bun pateng ia ki kam karkhana lyngba ka jingai jinghikai bapaka ryngkat bad kaba aiti ia ka jingpyniaid bad jing'ongtrai ha ki khun shynrang. Ngi don kyrhai ki jingmih (raw materials) bad ka bor-trei (power) ban seng bad trei karkhana :- Ka snieh masi, ki diengkseh bad siej, latyrpad bad kiwei ryngkat ruh u dewiong bad ka ding elektrik.

Wat la ngi don kyrhai ki lad bad da lade ruh ngi long ki batbit ban trei; hynrei ngim dei ban lalot bad sngewsarong pa'at than ia ka jingroi bad jingkiew shaphrang jong ka ri, da kaba ngi khot ia ki riewspah na kiwei pat ki jaka ban wan seng bad trei karkhana hangne Namar lada ngi leh kumta --hadien habud bad wat mynta hi ruh--ngin hap ban long tang ki nongtrei bad ki shakri hapoh jong ki, te ka jingkiew shaphrang jong ka ri kan iaid syndah bad ka jingrandien jong ka jaitbynriew. Ka dei te, namarkata, ba ngin ieng ha la ki jong ki kjat bad ngin seng karkhana ban iabiang bad ka bor bad jingbun briew jong ngi hi (balance growth), te kumta ka ri bad ka jaitbynriew kin iaroi iapa bad iakiew shaphrang ryngkat ryngkat.

1. Ki Dienjat jong ki Longshuwa.
2. Essay on Khasi Heritage (A collection)
3, The Khasis.

LYNNONG—VII

KA REP KA RIANG

Ngi la iohi ia la ka jaitbynriew ba ka hiar palat ha ka khaï pateng bad ka shong syier de ha ka jingtrei karkhana, mynta pat ngin iapule sa ia ka rep ka riang.

Ki babun bah ki traishnong jong ka ri Khasi-Jaiñtia ki im da ka rep ka riang, kaba long ka jait kam barim tam ha ka pyrthei baroh kawei. Wat la ngi trei ia kiwei pat ki jait kam ruh, hynrei ngi shaniah ia la ka jingim ha ka rep ka riang; naba ngi dei ban thied la ki marbam mardih kiba pynmih da ki nongrep. Haba ki jingthung jingtep ki bha baroh ngi iatait bad myntoi lang; hynrei iada ki sniew pat ngi iashitom bad kyrduh lang, namar ba ki marbam mardih ki kiew dor. Ngi ju shem ba u khaw u kham tat ha ka por tlang namar ba u mih bun ha iew ha hat; hynrei u kham rem pat ha ka por lyiur naba duna ka jingmih. Kumba ka kali ka donkam ia ka petrol ban pynlaid ia ka, kumta ruh ngi donkam ia ka jingbam ban kyrshan ia ka jingim. Namar kata ka rep ka riang kan iaisah katba u khunbynriew u dang pynhiar mynsiem ha kane ka snieh pyrthei.

Ka rep ka riang ka ai jingtrei jingktah ym tang ia ki nongrep, hynrei ka ai kam ai jam ruh ia ki nongkit, ki kali, ki rel, ki nongkhaï, ki nongtrei karkhana bad kiwei kiwei de. Da ka jingkit bad jingdie ia ki jingmih na kawei ka jaka sha kawei pat, ka rep ka riang ka pynioh kam ia ki nongkit nongbah bad ki nongkhaï pateng. Ki jingrep kum : U pai, u soh, ki ai jingtrei ia ki karkhana ha kaba pynmih shini bad umsoh. Kumta ngi iohi ba ka rep ka riang ka dei ka nongpyndap pynbiang ia ka khaï pateng bad ka nongiarap ruh ia ka shoh ka thaw. Ngim dei te ban kheiñ poh ia kane ka jingtrei kaba long ruh ka nongbsa nongbtiah ia u bynriew.

Haba peit ia ki nongrep, ngi i kumba ki pyndonkam tang ka bor-met khlem ka bor-jabieng ; hynrei kam long kumta, ka kam rep ruh ka donkam ia ka bor pyrkhat pyrdaiñ. Ka ri jong ngi kam da seisoh, kumta ki nongrep hangne ki pyndonkam kham bun ka bor-pyrkhat ban ia ki nongrep ha kiwei pat ki ri baseisoh ; bad ha ka jaka ban thung tang shi jait ne ar jait, ki hap ban rep bun jait ki jingthung jingtep. Te kumta ki nongrep jong ngi ki dei ban tip bad ban nang ia ka rukom rep ia bun ki jingthung kum U kba, u riewhadem, u phan, u krai, ki jhur balaiphew jait bad kiwei kiwei de ; ha kaba uwei pa uwei u jait jingthung u donkam la ka jong ka jong ka rukom trei.

Ngin shim katto katne ki jingtip tynrai kiba man uwei pa uwei u nongrep u dei ban don. U nongrep u dei ban tip bad nang ban kheiñ ia ki saw aiom jong ka snem—ka pyrem, ka lyiur, ka synrai bad ka tlang. U dei ruh ban tip bad ban nang kheiñ la ki khatar bnai jong ka snem, bad ban tip de ia ka por ne ka aiom badei ban thung jingthung ne ban bet symbai. Ka jingshai bad ka jingdum bnai ki don ka jingiadei bajan bad bakhraw shibun bad ka jingmih bad jingheh jingsan jong ki jingthung jingtep ; namarkata, ka jingtip bad ka jingithuh ia ka jingtyllun u bnai sawdong ia ka pyrthei ki long ki badonkam eh ha ka kam rep kam riang. Ka por ba u bnai u shai rong ka long ka por badei ban kiar na kabà thung lane kaba bet, khamtam lei lei haba sdang ia ka kam ; kata, ym dei ban sdang thung lane bet ha ka sngi ba u bnai u dang shai rong. Kumta uwei pa uwei u nongrep u dei ban tip bha ia ka por bad ki sngi ba u bnai u mih, u rit, u shai rong, u pyllun, u ngen bad u iap. Nangta u dei ruh ban nang ban pynkhreh ia ka khyndew ban thung ia ki jingthung ha la ka rukom rukom, bad ban thung lane bet ha ka por babiang ; namar lada thung lap eh ruh u jingthung u sniew, bad lada thung dier eh pat um long lane man bha shuh.

Ha ka jingshisha ka rep ka long ka jingtrei ka ba-eh bad sani bha; hynrei ki nongrep pat, ki sngew ba ka long ka bajem bad ka shu shim tang ia ka bor met. Kane ka long namar ba ki khun nongrep, naduh ba ki dang khynnah, ki la ju leit trei kper trei phrah bad trei lyngkha risai bad la ki kmie ki kpa. Wat ha ka por ba kim pat lah trei ruh, ki ju leit sha ki jaka trei bad ki lum jingtip bad ioh jinghikai, da kaba kylli pyrthew na la ki kmie ki kpa ia ki rukom trei rukom ktah ba ki iohi. Haba ki la don bor ban trei pat, ki iatrei iaktah lang bad ki kmie ki kpa bad ki ioh jinghikai ruh artat artat Namar ba kane ka jinghikai ka long da ka ktien bad ka kam (theory and practical), te ka jingtip ba ki lum ka neh skhem bha. Haba ki la rangbah ki dei ban trei da ka bor-met bor phad ryngkat bad ka bor pyrkhat pyrdaiñ— ki dei ban tip bad ban pyntreikam ia ki jingtip tynrai shaphang ka rep kumba la ong haneng. Te kumta haba shu kren lyngkot, u nongrep u shong skul naduh ba u dang khynnah rit haduh ba un da long rangbah. Imat, dei na ka jingeh bad jingsani ka jingtrei, ba ngim ju kham shem ia ki briew kiba shong ba sah bad kiba im khynnah khyllung ha Sor Shillong; ba kin rep kin riang ynda ki la rangbah Nalor kata, ka rep ka riang ka don kam ruh ia ka balseng baidang ka baheh.

Katto ngi la iakren shaphang ka jingdonkam bad ka jingeh jong ka rep ka riang, mynta pat ngin iaph i sha ka jingktah ka rukom imlang sahlang jong ngi ia ka jinglaid shaphrang jong kane ka jait jingtrei. Namar ba ka babun ka jingtrei rep ka dang long tang ha ka kti jong ki parakher paramer, te kumta ngim da iohi eh ia ki jingduna bad jinghiar jong ngi ha kane ka liang, kumba ka la long ha ka Khaï pateng bad ka jingtrei karkhana. La katta ruh, ka jingwan buhai shnong jong ki nongwei na ki rashing jong ki lum Mangkashang ha ki nongkyndong, bad khamtam eh ha ki thaiñ baseisoh jong ka ri Bhoi, ka long kabym kai shuh; namar dei kine kiba pyndap dud pyndap khi lajan baroh kawei ka Sor Shillong. Ha

kaba kyrsiew ia la ka ri u Myllung Soso Tham u ong: ' ...., nga sngew ba ka ri kan dang khie khynraw da kumwei pat, lada ngi long kiba *snai*, kiba *shynrong* bad kiba *tbit* kum kiba rim,.. ....Tang da kumta lehse ha ki snem ba hadien ngin dang lah ban bat hi ia ka Meirilang jong ngi, kaba hyndai ki khot—

"Ka Ri Um Snam U Kñi U Kpa," (ia kaba mynta kynrei ki nongwei shisngi kiba thap nirong ban shu ioh ei lada ngi tamlah ban ai ri muid bad ban die ia ki khyndew ha ki)"¹. U rngading barhem jong ka jingkyrmen un dang lah ban thang ia ka jingpangswai jong ka ri, lada ki nongrep bad ki trai khyndew ha baroh shityllup ka ri, kin ngam jylliew bad pyrkhat khi ι mynsiem ia kine ki kyntien; bad kin bat skhem ruh triang ia la ki jong ki khyndew ki shyiap.

Ka jinglongtrai halor ka khyndew ka shyiap ka long ha ka kynthei, katba ka bor ban trei ban ktah bad ban rep ban riang pat ka shong ha u rangbah. Te kumta ngi iohi bad ngi shem kynrei ruh ba ki khun kynthei nongrep, kiba ioh lok da kibym dei nongrep, ki ienno ι ia la ki kpei ki phrah, ki jaka ki puta; bad ki leit bud ia la ki nongkamai sha ki jaka ba ki trei. Nangta pat, haba ki shem shitom lanot, lane wat haba ki ia sngew-im bad sngewbit sngewbiang ha ki kam thymmai jong ki nongkamai jong ki, ki byndi lane ki die noh ia la ki nongtymmen nongsan hapdeng ka jingpangnud bajew mynsiem jong ki kur shynrang kiba shong ba sah ha la shnong la thaw.

Kumba ka long ha ki babun balang, katba u khun shynrang u dang shong ïng baroh ka kamai jong u ka leit sha ka kmie; hynrei ha ka por ba u leit ïngbriew pat um lah ban rah kamai ei ei na la ïngkmie. Namar ba um ioh bynta ei ei, te ka pynlong ia u ban ym da pynlut por bad bor than eh ha kaba trei ba ktah bad kamai kajih ha ïngkmie. Haba kren kyllum, u shynrang Khasi u trei suk palat ha ki sngi ka jinglong samla, bad u pynsyrwa ei

ia la ka por ha ki tamasa bad ki jingsngewbha balaiphew jait. Kane ka rukom im ka ktah ia ka ioh ka kot jong ki kmie ki kpa, khamtam lei lei, lada kim da pynlut por bha ha kaba ai jingsneng jingkraw ia la ki khun rangbah. Kumta haba ka jingioh jingkot kam bit kam biang ki khun kynthei mih ïng ki hap ban mih khlem da ioh baiseng baidang ka babiang ban seng kam seng jam. Na kane, ngi ju iohi bun ki nongrep kiba dang shu mih ing ki hap ban trei kam lajong bad ka iaby'la artat artat. Namar ba ki khun shynrang kim don hok ban rah ei ei sha ïnglok ; te kaba isynei ka long ia kito kiba trei bad kamai shitom ha ingkur, naba ki ruh ki hap hi ban bylla baiseng bad trei shitom ha ïngkhun kumjuh kum kito kibym da trei smat eh ha ka por ba ki dang shong khynraw.

U nongrep uba shongkha ha la shnong la thaw ne ha ki shnong ba ka rukom trei rukom ktah ka dang iadei bad ka shnong lajong um da shitom than ; hynrei ka jingeh bajur ka long ia uto uba poi shongkha shajngai ha kaba ka rukom trei ka la pher. Kine ki rukom shem jingeh, ki la pynlong ia bun bun ki nongrep ban wanrah ia la ki khun ki tnga sha ki shnong lajong.

Kumta ba ka rep ka rlang kan roi kan pa, bad ki khun kin ioh la ka seng ka dang ; hato kam bha mo ba ngin aiti noh ia ka kam ka jam ha u khun Shynrang, bad ba u khun un kamai kajih bad un shong un sah bad la ki kmie ki kpa ? Kata, u khun un shimti noh ia ka kam na la u kpa, ha ka jaka ban shim da u pyrsakurim kumba ka la ju long ha kane ka juk jong ngi mynta.

---

1. Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep

KA JINGTHOH TAM (APPENDIX)

KA JINGROI PARUM PAREH KI KHUN U HYNÑIEW TREP.

Ki khun u Hynñiew-trep, kiba kynthup ia u Ki ynriam, U Pnar, U Bhoi bad U War bad ia kiba la ju tip kylleng ka pyrthei da ka kyrteng *KHASI*, ki la shong la sah ha kine ki lum baitynnad kham slem ban ia kiwei pat ki jaitbynriew ha kane ka thaiñ. Hynrei ha u Nailar jong ka snem 1976 la mih ha ki kotkhubor, ka jingthoh kaba ong ba ki *KHASI* kin sa duh jait noh shuwa ba kane ka spah snem ba mynta kan khyrdep la ka jingkhang bad kan kiew tyngkong sha ka snem kaba 2000.

Naba ka shongkha shongman ka long ka tynrai jingroi jong kano kano ka jaitbynriew, kumta ngi shim lyngkot ia kaei ba ki parakher paramer ki dei ban pyndep. Ka por iapoikha poiman kaba lah ban pynroi ia ka jait ka khong ka dei ka por samla, ia kaba ngi lah ban bynta ha ki lai kyrdan : ka por khie samla, ka por samla bad ka por samla metlaw.

Ka por khie Samla ka sdang naduh 14-15 snem ka rta bad ka kut ynda u briew u la dap 20 snem ei ei. Namar ba u kpa u long u nongbsa ne u nongkamai kajih, te kumta u samla shynrang u dei ban klar raimaw raidieng na ka jingshimti ia ka longkpa haba ka rta jong u ka dang long hapoh ki khatsnem; naba ha kane ka por ki shyieng ki dang lung, ki tyrpeng ki dang tlot, ka pyrkhat pyrdaiñ kam pat biang bad ka nongrim kam pat don. Namar ka jingkhia bad jingshitom ka lyngkor u kpa, te ngi shem kynrei bha ia ki jingkylla lieng ka longĩng longsem haba ki shynrang ki shongkurim hapoh 20 snem ka rta. Kumta wat la ki rangbah ki lah eh ban pynroi ia la ka jaitbynriew ha kane ka por ruh, hynrei namar ba kim pat lah ban bsa khun ha ka rukom ka badei; ka wallam ia ka jingduk jingkyrduh ha ĩng ha sem bad kane pat ka lah ban poi sha ka iapra khiewja pynban.

Ka pór Samla ka long naduh 20 snem haduh 30 snem e ei. Ka rta jong u briew naduh 20 haduh 25 snem, ka long ka por bakordor tam na ka bynta ban pynkhreh bad ban saiñdur ia ka longing longsem babit babiang. Ha kane ka por u Samla u dei ban iai imsngi ban pynkhreh bad ban pynbit pynbiang ia lade ban long u rangbah u bakhlaiñ tyrpeng bad u babiang la ka kamai kajih ban kyrshan ia ki khun ki tnga. Don ki shnong ha nongkyndong, haba ki khun shynrang ki dang shong samla ki kmie ki kpa ki ju ai seng ban rep lyngkha nongkhynraw ha kin loh baikheng baīdang ynda ki la leit īngbriew.

Ka jingbiang por ia u samla briew ban shongkha shongman ka iapher kat kum ki rukom jingtrei. Ngi ai jingmut ia u rangsamla uba trei ki kam ba da ka bor met ban shongkha noh haba u la dap 22 snem haduh 29 snem, bad ia uto uba trei suk ne uba shongskul pat ka por ba la ih bha ban shongkurim ka long haba ka rta ka la pol sha ki 25 snem haduh 30 snem ei ei.

Namar ba ka jingbsa khun bsa kti jong kito kiba trei kam ba-eh, kum ka bylla, ka kitnong ne ka rep ka riang, ka long da ka bor met, kumta lada u briew uba trei ia kine ki jait kam u shongkha palat na ka 25 ne 26 snem ka rta ka por kan poi ba haba u kpa u la noh ka met bad ka bor ka sor ki khun pat ki dang donkam ban shah bsa bad kim pat lah ban iakit lem ia ka khia ka shon jong u kpa. Halor kane ka mat u Rev. Iarington Kharkongor u ong ; ' Kan bna shibun ia u shynrang briew uba long tang u nongbylla-sngi ban shongkha noh ha lane ha shwa ka arphew san snem bad ym dei ban duna la ka arphew snem'',¹ bad mynta ka snem 1978 pat ka Sorkar India ka la pynjari ia ka aiñ kaba adong ia u samla briew ban shongkha haba um pat dap 21 snem bad ia ka theisamla pat haba kam pat don 18 snem ka rta.

Namar ba ia u khun shongskul ki kmie ki kpa ki hap ban bsa bad ban pyndap pynbiang nadong shadong; naduh dang kha haduh ba un da ioh kam, te kumta u

briew ba shongskul um dei ban jhan eh ka leit Inglok; bad ka biang eh ia u ban leit Ingbriew haba u la dap 25 snem haduh 30 ei ei. Lada u leit lok noh shuwa ia katei ka por, nalor ba um pat lah ai jingmyntoi ei ei ha Ing ha sem ia lade ruh um pat lah ban pynbiang ia ki jingdonkam ba ka longkpa ka dawa.

Lada ka por khie samla ka lap than ban ioh khun ioh kti, ka por samla met-iaw pat ka la dier eh la u shynrang briew ban kiew sha ka kyrdan kpa. Lada u kpa u la tymmen bad ki khun ki dang rit ka jynjar kan long la u kpa bad ka ing hi baroh kawei. la u briew bakhraw kamai kajih te kam da pher eh, hynrei u barit kamai te u dei la kumno kumno, ban pyndep noh ia la ka kamram shuwa ba ka samoi met-iaw kan poi.

Lada u shynrang u dei hok ban long u nongpyndap bam ia la ki khun ki tnga, te ka biang por eh ia ka theisamla ban shimti ia ka kamram longkmie haba ka rta ka la long hapdeng 18 bad 25 snem; bad la kumno kumno kam dei ban shong samla palat por.

Ha u Khasi hyndai, baroh kiba la wan longbriew sha ka pyrthei ki dei ban pyndep ia ka hukum ban pynroi parum pareh bad ban pyniar la u tnum u tyndai. Ki iu pynshlur ia ki rangiaw bad ia ki thei iaw ba kin iawad iathud la la ki ba it bad hateng hateng ki sneng pyntieng ryngkat bad ka biria da ki kyntien. "Da pyneh ho la ka daw ioh phi shah *pynryngkang thlong - pynryngkang synrei;*" bad kine ki kyntien pat ki pynlong ia ki rang met-iaw bad ia ki thei-iaw ba kin iakhun dukhi ban ioh la ki khun ki kti.

Ki Jiw kiba long ka jaitbynriew ka barit paid hynrei ka bastad, basatar bad kaba ka pyrthei baroh ka tip, ki long kiba bat pyrkhing bha ia ka shongkna shongman tang bad la ki parakher paramer naduh ki por mynbarim jong U Arbraham haduh kine ki snem mynta. Ki Khasi

ruh, dang ha ki por kham mynshuwa, ki ju sneng ia la ki khun samla ba kin kiar na ka lapolkha bad ki jait bym pat ju iadei ka um ka ding. Ka basngewsih, ka basngew-pangnud bad ka ba-ipangmet ia la ka jaitbynriew, ka long ba ha kine ki sngi jong ngi mynta, ki kongthei kim long shuh kum mynbarim, hynrei ki iasngewtynnat bad iasngewphuhmut phuhmat ruh ban iadei-kha dei man bad ki jait ki-bym ju iadei um iadei ding da ki spah snem mynshuwa (lane da ki hajar snem pynban).

Namar ba ngi iadon tang kumba saw lak ngut ei ei, te kumta ba ki khun U Hynñiewtrep kin iaroi parum pareh, ka long ka badei eh ba ki rangkhynraw bad ki thei-khyllud kane ka juk mynta kin ialongkha longman biang por tang bad la ki parakher paramer. Da kaba ngi leh kum-ne, ha ka jaka ba ka jaitbynriew jong ngi kan jah kyr-teng noh shuwa ka jingwan ka snem kaba 2000, kan roi pynban shishah ne arshah ryngkat bad ka khai pateng, ka khih ka khan bad ka trei ka ktah ba dap bablang bad balphuh iphieng.

---

1. Ki Nuksa Ha Ka Jingim Ba Dei Ban Phikir.

KI KOT DA UJUH U NONGTHOH :—

1. LA SHAIONG KI KHASI NGAIÑ — **Rs.1.00**
2. I. KHYLLIE PAT PARA-RI
   IA LA KA KHAÏ PATENG — **Rs.2.50**

LAH BAN IOH NA :—

(A) U Bah Debin Kharsyntiew, Nongdie Kotkhubor
Mawlai Wahumkhrah, Shillong-8.

(B) The Shillong Co-Operative Marketing Society **Ltd.,**
Barabazar, Shillong-2.

(K) Shillong Stationery, Book Seller
Lakador Lodge, Mawkhar, Shillong - 2.

"Ki jingshem jong u nongthoh ki biang ban pynpeit-mat ia ki khmat ba la byrie, ki biang ruh ban pyn-proh ia ki jableng ba la bthi, bad ki biang ruh ban pynkyndeh shadem ia ki Samla kiba thmu ban laid shaphrang ban pynriewspah ia la ka jaitbynriew ha ka liang ka spah ka phew, ka akor ka burom, ka tip-kur tip-kha, ka tip-hok tip-sot bad ka tip-briew tip Blei"—**Dr. R.S. Lyngdoh.**

"Nga don ka jingkyrmen ka bashynna bha-ba kane ka thup ka don ka khubor kaba kyrpang ia ka jait-bynriew jong ngi, ha kane ka pateng bynriew ba mynta; bad nangne nga ngeit kan kyrsiew ha kawei pat ka step ym shuh kaba shu shai byrngut, hynrei kaba phyrnai bha khrek"—**B.C. Jyrwa.**

"Nga hi nga ong ba ia kane ka jingthoh-tam ki Samla Shynrang bad Kynthei jong ngi ki dei ban spel lyndet lut baroh khoit"

—**Fr. S. Sngi Sten-Lyngdoh, S.D.B.,**

"Hynrei mynta pat tyngkreiñ ngi iohi da la ki ki mat, ba ka khaï pateng ki khun ka ri ka don hapdeng ka jingkhiedew bad jingatpaytlung bad lymda ngi kyn-dit briew noh, ka lah ban kylla lieng noh syndon tang hapoh kane hi ka pateng."—**Nongthoh.**

Khasi Jaintia Press, Mawkhar, Shillong-1.